

המבט על המלחמה

אני מוכרח לומר דבר נחוץ בענין מצב המלחמה שישנה כעת [מלחמת שלום הגלילי בלבנון], עובדים כעת מצב שיש ספק גדול אם עצם המלחמה היתה דבר נכון, ואם היה צריך לעשות כן, ויש מאות קרבנות ופצועים. ובפרט צריך להזהר מנתינת כבוד לשאינם יראים ולרשעים, הרי אנו מאמינים בני מאמינים, בתורה כתוב שקיומו של כלל ישראל הוא רק בקיום תורה ומצוות, ככתוב (ויקרא כ"ב), "וְלֹא תִהְיֶה אֶתְכֶם הָעָרֶץ!" ואם מתגדל כבוד רשעים ושאינם שומרי תורה - אין זה על פי תורה.

בודאי אסור לפגוע באף אחד, יש לנהוג בעדינות ולכבד לכל בני אדם, אבל צריך לדעת שיש לנו השקפה אחרת על הכל, לא זה הוא הבטחון שלנו ולא זה הוא הקיום, אין אנו יודעים מה יהיה מאחורי עורד שנה או חמש שנים. הלכ נקדע ממה ששמעתי, אדם מסורתי במקצת מרמת אביב סיפר לי שכאשר ילדו נעשה בר מצוה, הוא קנה לו תפילין וביקש שיניח אותם, והניח כל יום בבית, והוא לומד בבית ספר חילוני. יום אחד שאל המורה בכתה מי מניח תפילין, ואף אחד לא הצביע, שהרי אינם מניחים, ורק הוא הצביע, ומאז הילדים צחקו ולעגו לו עד שהפסיק מלהניח. גם אם לא נחשוד שזו היתה כוונתו של המורה, אבל כך החינוך, וכך מתחנכים רבבות ילדי ישראל! אם כן מה הם כבר יכולים לעזור לנו?

והנה עצם העורך במלחמה זו הוא ספק, יש כאן מאות קרבנות ופצועים, אבל בעולם זה נחשב שהממשלה

מקום שהוא צריך לחשוב יותר ולא לנהוג בשטחיות והעברה בעלמא כאדם מהרחוב, בשטחיות יש נגיעות ושאר סרונות, הרי על פי התורה לדעת רבי יוסי הגלילי (סוטה מדא), "הַאִישׁ הַיָּרֵא וְהַיָּרֵא הַלֵּב" זהו המתירא מן העבירות שבידו, ותניא - שח בין תפילה לתפילה עבירה היא בידו וחוזר עליה מעורכי המלחמה, - אין לו להלחם, כי על ידו כבר אי אפשר לקבל שפע טוב.

אלא שאין אנו יודעים דרכי ה' מדוע לפעמים מצליחים, ואנו צריכים לעשות מה שכתוב בתורה, התורה חיה וקיימת, הקב"ה הנהיג אלפי שנה על פי התורה, והאמת נמשכת הלאה, מה אנו יודעים מה יהיה? ומה שנראה שנצחו אינו הוכחה שנצחו, אם עשויים הם חזקים, מי יודע אם אחרי חמש שנים לא יהיו אחרים חזקים רוסיה וכדו'...

צריך הבנה כיהודים, להחזיק בתורה, כי עדות ה' נאמנה מחכימת פתי, על ידיה נעשים חכמים יותר, - כך המסורת שלנו וכך אנו מאמינים. ומה שצריך זה מצוות ומעשים טובים ותורה ותפלה, ועל דברים אחרים איננו יודעים ואין צריך לחפש הסברים, בכלל יש חשבונות שמים. היתה 'שואה' לפני כמה שנים וזה לא מקרה, כנראה נתמלאה הסאה והגיע הזמן, - אנו לא יודעים שום דבר, ועלינו לעשות את המקובל לנו, ה' אמת ותורתו אמת, וצריך להתחזק ולא להתפעל מהרחוב שהוא רק חלון ראוה... ושה יעזור ויתן שתהיה ישועה אמיתית.

(כ"ג סיון תשמ"ב - מחשבת מוסר ח"א פרשת שלח)

רבינו הגדול מרן בעל ה"אבי עזרי" וזע"א

והצא הצליחו, ובלי מחשבה הדבר משפיע על כולם, אך אם מתבוננים מעט, ברור הדבר שלא יתכן שתהיה ישועה ממחלל שבת, מיהודי שאינו שומר תורה ומצוות.

לנסות - אם יניחו הקבלה שבידים

ומה שלמעשה יש הצלחה על ידם הוא לנסותנו, כדברי רבינו ניסים גאון (ברכות יטב), על רבי אליעזר שאמר חרוב יוכיח וכתלי בית המדרש יוכיחו, וכך הוה, ואף על פי כן עמד רבי יהושע על רגליו ואמר "לא בשמים היא!" ופירש רבינו ניסים גאון באחד הביאורים במה שנעשו לו הניסים וז", שלא היתה הכוונה אלא לנסות את החכמים אם יניחו הקבלה שבידים והגמרא שבפיהם בשביל בת קול ואם לאו, ודומה למה שכתב (דברים יגד), "כִּי מִנְּסָה ה' אֶלְקֶיכֶם אֶתְכֶם", עכ"ל. ומבואר שהוא נסיון אם יושפעו על ידי הניסים לשנות את ההלכה של "אֲחֵרֵי רַבִּים הַתֵּשֶׁת". וכך כל המופתים האלו הם להראות שצריך להתחזק, מנסה ה' אתכם! התכלית היא שאנו נתחזק, ולא שנכבד אותם ונחשוב שהם כלל ישראל, וכאילו כך הם צריכים להיות.

בני תורה צריכים להתבונן יותר בעמקות, בן תורה בכל

רבינו הגדול מרן בעל ה"דרכי שמואל" וזע"א

מכך. "תקחי מוסר", - הנביא תובע מאיתנו להכיר שאין כאן דבר טבעי, להבין שגם כשגויים נהגים זה לא סתם, אלא מציאות של "מִלְךְ בְּמִשְׁפָּט יַעֲמִיד אֶרֶץ", ועלינו חובה להתעורר מזה, ואם ח"ו לא ננצל את זה להתעורר כראוי, אז ח"ו זה מגיע אלינו.

כשרוצים לעורר את האדם, כל דבר ולו הקטן ביותר נעשה כדי לעורר אותו, ובגמ' ערכין (טזב), איתא: "עד היכן תכלית יסורין וכו'", ואמרו לה במיתנותא תנא אפילו הושיט ידו לכיס לטול שלש ועלו בידו שתי. והענין הוא שאם אדם שם דרכיו ומתבונן בדיוק, הרי שיד לו ברמז קל, 'די לחכימא ברמיזא', ואם הוא מתעורר מזה הרי זה נקרא 'תכלית יסורין' - ולא צריך יותר מזה, אך אם אדם לא שומע, אז חס ושלום יותר ויותר...

הסתר פנים - כשיש רפיון

אנחנו היום נמצאים בכלל בזמנים קשים ביותר, כל הזמן אני חושב אם להזכיר או לא... חלק גדול מההסתר פנים היה כמעט באותו זמן שהתחילו הרפיונות בתוכנו כמש. אז יותר הגיע ההסתר פנים. והתפקיד שלנו להתבונן, שלא יהיה 'מלומדה'. לא לעבור את החיים בשטחיות, רבינו הגרא"ש ש"ז"ע היה תמיד מתריע על זה.

בזמן מיתת אהרן הכהן אמרו חז"ל: "מגיד שמפני שנתחברו כאן להתקרב לעשוי הרשע, נפרצו מעשיהם וחסרו הצדיק הזה". וכן הנביא (דברי הימים ב כלו), אומר ליהושפט: "בְּהַתְּחַבֵּרָה עִם אֲחֵיהֶם פָּרַץ ה' אֶת מַעֲשֶׂיךָ". היינו שנגרם הדבר מאחר שנתקרבו לעשוי, נתקרבו לרשע. הם עברו שם, ובמקום להיות להסתכל על אהרן הכהן ועל מרעה, הם פנו לרשע, ממילא "מִשְׁפָּטֵי ה' אֶמֶת יִדְּקוּ וְיִחָדְדוּ" - אהרן הכהן נפטר. ואף שנגזרה עליו

לא להסיח דעת מהעיקר

אנחנו בעווננו, נמצאים כיום בעת צרה בזמן שמעירים אותנו מהשמים, ותפקידנו לשמוע דבר ד' - להיות חכמים ולא ח"ו טפשים, וזה אני אומר בלשון נקיה...

הרמב"ם (פ"א מתעניות ה"ג) מאריך ומפרט את האזהרה של "וְאִם תִּלְכּוּ עִמִּי קָרִי", בעת שיש צרה - "אבל אם לא יעקבו, ולא יריעו, אלא יאמרו דבר זה ממנהג העולם אירע לנו, וצרה זו נקרה בקרית, הרי זו דרך אכזריות, וגורמת להם להידבק במעשיהם הרעים, ותוסיף הצרה צרות אחרות, הוא שכתוב בתורה, "וְהִלַּכְתֶּם עִמִּי בְּקָרִי: וְהִלַּכְתִּי עִמָּכֶם בְּחֶמֶת קָרִי", כלומר כשאביא עליכם צרה כדי שתשובו, אם תאמרו שהוא קרי אוסיף עליכם חמת אותו קרי".

וזה היא התביעה, לא לשמוע להלך הרוח של הרחוב, שיש מלחמה פעם בגלל זה ופעם בגלל זה, זה נקרא "תִּלְכּוּ עִמִּי קָרִי", ומוזה חובה להיזהר, - בימים הללו, כשכלל ישראל נמצא במצב של צרה ומלחמה, כשיש זמן של סכנה, הרי שאסור לנו להתעלם ולהסיח את הדעת מתפקידנו בזמנים שכאלו.

'די לחכימא - ברמיזא'

הנביא אומר (צפניה ג, ו-ז): "הִכְרַתִּי גֹיִם נִשְׁמָו פְּנוֹתֶם הַחֲרֻבִּי חוּצוֹתֶם מִבְּלִי עוֹבֵר נִצְדּוּ עֲרֵיהֶם מִבְּלִי אִישׁ מֵאִין יוֹשֵׁב: אֲמַרְתִּי אֶךְ תִּירָא אוֹתִי תִקְחִי מוֹסֵר וְלֹא יָרֵת מְעוֹנָה לֹא אֲשֶׁר פָּקַדְתִּי עֲלֶיהָ אֲכֹן הִשְׁפִּימוּ הַשְּׁחִיתוּ כָּל עֲלִילוֹתֶם". הנביא מתאונן על כך שכשישראל שומעים על כך שגויים נהרגים במקום רחוק - "הִכְרַתִּי גֹיִם", הרי שגם בדבר זה יש תביעה על כלל ישראל להתעורר

שלו המנצח כוחו של עשו הרשע.

והנה אנו לא יודעים מה ילד יום, והעצה היא רק "וְהָיָה לִי שׁוֹר וְחֲמוֹר" כנ"ל להחזיק בעמלה של תורה.

ובגמרא (סנהדרין צד, ב) דרשו את הכתוב "וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יִסּוֹר סֻבְלוֹ מֵעַל שִׁכְמְךָ וְעָלוּ מֵעַל צִנְאוֹךָ וְחָבַל עַל מִפְּנֵי שָׁמֶן" (ישעיה יז), "א"ר יצחק נפחא חובל עול של סנחריב מפני שמנו של חזקיהו שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות וכו'.

ואף בזמנים קשים אינו סיבה לרפיון רח"ל אלא אדרבה צריך להתחזק בהם ביותר וכך ראינו לחז"ל שדוקא בזמנים כאלו ה' חיזק בתורה, וכמו שמצינו ברבי עקיבא שכאשר ה' בבית האסורים ודונוהו כבר למיתה אז חידושים חידושים רבים (ענין עירובין כא,ב, יבמות קה,ב וסנהדרין יב,א).

ועיקר החיזוק ביגיעת התורה הכולל שני חלקים, א' יגיעת האדם להסיר ממנו כל המפריעים ולהשתקע בתורה, ב' יגיעת קושי הלימוד עצמו.

ויגיעת התורה זה עיקר המושג של תלמוד תורה וכמו שכתב רבינו ניסים גאון בהקדמתו לגמרא 'שבראנו בעולם הזה לעבדו וליגע בתלמוד תורתו' וכו', והרמב"ם בפ' המשניות (סוף מס' אבות) כתב "שלא יתקיים מן החכמה אלא מה שנלמד בעמל ויגיעה".

וכאשר נתחזק בקיום "וְהָיָה לִי שׁוֹר וְחֲמוֹר" בכח התורה אז בודאי נזכה שיתקיים בנו מה שאמרו חז"ל במדרש תנחומא (ר"פ בראשית) עה"פ "אֲשֶׁרֵיכֶם זָרְעִי עַל כָּל מִים מִשְׁלָחִי רָגַל הַשׁוֹר וְהַחֲמוֹר" (ישעיה לב,ב), "אֲשֶׁרֵיכֶם זָרְעִי עַל כָּל מִים אֱלוֹ עוֹסְקֵי תוֹרָה שֶׁנִּמְשְׁלוּ לָמִים שֶׁנֶּאֱמַר הוּא כָּל צֶמָא לְכוֹ לָמִים (שם נהא), מִשְׁלָחִי רָגַל הַשׁוֹר זֶה מְשִׁיחַ בֶּן יוֹסֵף שֶׁנִּמְשַׁל לַשׁוֹר, וְהַחֲמוֹר זֶה מְשִׁיחַ בֶּן דָּוִד שֶׁנֶּאֱמַר (זכריה ט,ט) עֲנִי וְרַבֵּעַ עַל חֲמוֹר".

"א"ר יהושע בן לוי מאי דכתיב "עֲמֻדוֹת הָיוּ רִגְלֵינוּ בְּשִׁעְרֵיךָ יְרוּשָׁלַם" (תהלים ככב,ב) מי גרם לרגלינו שיעמדו במלחמה שערי ירושלם שהיו עוסקים בתורה?

זה היה הכח של מרדכי הצדיק בשעתו כנגד המן הרשע להתיש כוחו ע"י ששקס בתורה עם אלפי תינוקות של בית רבן.

ויעקב אבינו כאשר בא עשו כנגדו שלח אליו מלאכים ואמר לו "עִם לָכֵן בָּרַתִּי וגו' וְהָיָה לִי שׁוֹר וְחֲמוֹר" (ריש פ' וישלח) היינו שאינו מפחד ממנו מפני "וְהָיָה לִי שׁוֹר וְחֲמוֹר", ומצינו שזה מכון על עסק התורה וכדאיתא בגמ' (ע"ז ה,ב), 'תנא דבי אליהו לעולם ישים אדם עצמו על דברי תורה כשור לעול וכחמור למשאוי'.

[ועומק הענין מבואר במגלה עמוקות (ריש פ' ויצא) כי עשו התחרב עם ישמעאל ע"י שלקח את מחלת בתו בכדי להתגבר על יעקב, ואיתא בזה"ק (ח"ב סד,ב) ששור וחמור הם שני כוחות טומאה באומות העולם וכשהם מזדווגים א"א לעמוד כנגדם, ובה"ק (ח"ג רמז,ב) מב' שהם ישמעאל ועשו, ובוה חשה עשו להתגבר על יעקב, אך אמר לו יעקב שהוא יש לו שור וחמור שמצד הקדושה].

ובדרשות חתם סופר (פ' זכור תקנ"ד) ביאר הכתוב "וְהָיָה כְּאֶשֶׁר יָרִים מִשָּׁה יָדוֹ וְגָבַר יִשְׂרָאֵל וְכְאֶשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגָבַר עַמְלִק" (שמות יז,יא) שהכוונה בזה ללומדי התורה המכונים בשם משה [שהרי כל תלמיד חכם יש בו ניצוץ משה כידוע], ו"כְּאֶשֶׁר יָרִים מִשָּׁה יָדוֹ" היינו בפלפולא דאורייתא אז "וְגָבַר יִשְׂרָאֵל" כיון שבזמן שקולו של יעקב מצוי בבתי כנסת אין הידים ידי עשו (ב"ר סה,ב), אך "כְּאֶשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ" היינו שמתעצל ומתרה"ח" במלחמתה של תורה אז "וְגָבַר עַמְלִק".

וזה נרמז גם במה שנאמר "וְיָדוֹ אֲחֻזָּת בְּעֶקֶב עֶשָׂו" (בראשית כה,כו) שבהרמת ידו בכח התורה אווזו בעקבו של עשו ומנצחו, ועל שם זה "וְיִקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב" להורות כח התורה

הגאון רבי יעקב אנגלנדר שליט"א

משגיח דיישיבת חברון החדשה

אות קבוע בבשר על אמונת הש"י ויחודו לא ישתנה ולא יסור ממנו בין מחיים בין לאחר מיתתו והנה הוא נכנס באמונת היחוד כענין שכתוב להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך. הרי שחזתם המילה ענינו להורות על ההכרה השלימה באמונת יחוד ה', ולכן גם ההקדמה למילה היא התהלך לפני והיה תמים.

וזהו שיש לישמעאל ג"כ שיכות למילה כיון שגם הוא מאמין ביחוד ה', אמנם מילתו היא מילה ריקנית כלומר שאינה מחיבת כלום ואין בה אלא את עצם האמונה בלחוד. - ובאמת שעיקר ענין המילה הוא מה שיש כאן חזתם בגוף להורות על שעבוד הגוף להכרת האמונה, וישמעאל המופקע מכך הרי אצלו המילה אינה אלא מעשה חיצוני בלבד.

ז. והנה ארץ ישראל היא ארץ אשר עיני ה' אלקיך בה והיא מיוחדת רק למי שמאמין בקב"ה כי מי שאינו מאמין בקב"ה אינו שייך כלל למקום המיוחד להשגחתו הפרטית, ולכן לכל האומות אין שום אחיזה בארץ ישראל, ורק ישמעאל שהוא מאמין ונימול יש לו תביעה על ארץ ישראל.

אמנם עיקר ענינה של ארץ ישראל הוא להיות מקום שכל החיים משועבדים לאמונה [וכמו שהארץ הרמב"ן בכמה מקומות שהיא המקום המיוחד לתורה ומצוות], ומזה ישמעאל מופקע ולכן גם שליטתו בארץ ישראל שלטת ריקנית בלא ישוב בפועל.

ח. ולמדנו שיש חילוק גדול בין התנגדותו של ישמעאל להתנגדות שאר האומות שכל האומות מתנגדים לעיקר האמונה ביחוד ה' אמנם ישמעאל אינו מתנגד לאמונה רק שהאמונה אצלו היא אמונה ריקנית.

והנה ודאי שהצורה לחיות את ההכרה יחוד ה' היא בעיקר על ידי עבודת התפילה כשהיא באופן ובמהלך של א"ן עוד מלבדו ומתוך ידיעה והרגשה ברורה שאין לנו כלום מעצמנו ואנו מסורים לגמרי בידיו יתברך.

ולכן נתייחד ענין שמיעת התפילה אצל ישמעאל שכן בהיותו מאמין ביחוד ה' בשלימות הרי הוא שייך בעצם לתפילה באמת וכל קיומו הוא מכח תפילת אביו ואמו ותפילת עצמו, וזה נקבע בעצם שמו, אמנם כיון שאמונתו היא אמונה ריקנית היינו שאינה מחיבת כלום, הרי בשם זה עצמו מונח גם שבסופו של דבר תפילתו של ישאל הנובעת מאמונתם השלימה והמחיבת היא זו שתעמוד להם כנגדו. [ולכן נכתב מה שיהיה פרא אדם כהמשך למה ששמע ה' אל הגר היינו שאף שהוא מאמין ביחוד ה' ויש לו שם אדם מ"מ אינו אלא פרא אדם וכמבואר].

ט. ואמנם כשעם ישראל נמצאים בארץ ישראל באופן הראוי של שעבוד לאמונה, הרי אין שום כח וזכות לישמעאל לשלוט עליהם, אבל אם גם אצל ישראל אין ישוב הארץ כצורתו הרי כאן הוא המקום לתביעתו של ישמעאל שגם הוא יש לו חלק בארץ [ובפרט אם עמ"י עוזבים גם את עצם האמונה, וביותר שהם נלחמים באלו שרוצים לחיות בארץ ישראל מתוך אמונה, שאז יש לו עדיפות עליהם שהוא דבק באמונה] ואז הוא מעכב את ישראל מלשבת בארץ.

י. וממוצא דבר נלמד שכשבני ישמעאל עומדים לנגדינו הרי עבודת האמונה ועבודת התפילה הם עיקר צורת המלחמה והעמידה כנגדם, ועל אף שתמיד כח התפילה הוא עיקר הכח נגד כל האויבים מכל מקום כנגד ישמעאל זהו גופה של המלחמה - כח האמונה שלנו כנגד האמונה שלהם. ולכן עלינו להמשיך ולהתחזק בתפילה באופן של הכרה ברורה ביחוד הש"י שהכל תלוי רק בו, ולא להתרפות ח"ו ולהכנס למצב של מלומדה.

ועם זאת להבין ולדעת שהאמונה הזו מחיבת אותנו למסור את חיינו לתורה בשלימות, אין עוד מלבדו מחייב 'בלתי לה' לבדו. [ולאידך גיסא העסק במאורעות השעה והמהלכים הטבעיים מלבד היותו מסיח את הדעת מעסק התורה, הרי הוא גורם לשכוח את יד ה' הנגלית להדיא בכל מהלך הענינים ולתלות הכל בדרכי הטבע ח"ו].

והחזו"ר באגרותיו (ק"א) כותב: 'אם מי שאפשר לו לעסוק בתורה שעה אחת ואינו עוסק גוף העבירה במעשה קל וענינו לעומק סוד הנשמה אפיקורסות מה שפלה היא ההסכמה להשאר בחיים זוללים כל הימים, והיינו דהחסרון בעסק התורה בעומק הינו חסרון באמונה שכן אמונה אמיתית מחיבת שעבוד לתורה וכמבואר. ויהי רצון שבמהרה יתקיים בנו 'שמע א-ל יעננו'.

מני עד כמה ימים. א"ל, ועם כל דא, כיון דאתגזר לא יהא ליה אגר טב בגיניה. ווי על ההוא זמנא דאתיליד ישמעאל בעלמא ואתגזר. מה עבד קב"ה, ארחיק להו לבני ישמעאל מדבקותא דלעילא, ויהב להו חולקא לתתא בארעא קדישא, בגין ההוא גזירו דבהון, וזמינין בני ישמעאל למשלט בארעא קדישא, כד יהי ריקניא מכלא, זמנא סגי, כמה דגזירו דלהון בריקניא בלא שלימו. ואינון יעכבון להון לבני לאתבא לדוכתייהו, עד דאשתלים ההוא זכותא דבני ישמעאל.

והיינו ששרו של ישמעאל ביקש מהקב"ה שכוין שנימול יהא לו חלק בשמו ובזכות זה נתן להם הקב"ה חלק בארץ ישראל ועתידיים בני ישמעאל לשלוט בארץ הקדושה כשהיא ריקם מהכל זמן רב כמו שהמילה שלהם ריקנית בלי שלימות והם יעכבו לבני ישראל לשלוט במקומם עד שתכלה הזכות של בני ישמעאל. הרי שהמילה היא הנותנת את הזכיה בארץ ישראל, ורק שכיון שמילתם ריקנית גם שליטתם ריקנית, וכל זה צ"ב רב.

עוד מצינו בפרקי ד"ר"א סוף פרק ל': 'אמר בלעם שבעים לשונות שברא הקב"ה בעולמו לא שם שמו לא' מהם אלא לישראל, והואיל והשורה הקב"ה שמו של ישמעאל לשמו של ישראל אי מי יחיה בימיו שנאמר אוי מי יחיה משומו ק-ל, וצ"ב למה שיתוף שמו של הקב"ה בשמו הוא הגורם לסכנה גדולה כל כך ממנו.

והנה בשם ר"ח ויטל מובא על הפסוק בתהילים (קכד, ב): 'לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם, ולכאורה הרי אתם קרויים אדם ואין אומות העולם קרויים אדם, ופירש שאולי על ישמעאל שנקרא 'פרא אדם' הרי שיש עליו שם אדם כיון שהוא נימול וגם הוא בן אברהם, רק שהוא פרא אדם ולכן גלותו תקיפה משאר אומות, [וזהו המשך הפסוקים שם אי חיים בלעונו בחרות אפם בנו וגו']. ויש לבאר למה על ידי המילה נחשב אדם ומהו ענין 'פרא אדם'.

ה. אלא שיש לדעת שעבודת האמונה אין סוף ענינה רק תפיסת והכרת השכל בלחוד, אלא לשעבד את עצמו למה שהאמונה מחיבת, היינו למסור עצמו לעשיית רצון ה', ובלא"ה אין משמעות למה שהוא מאמין בשכלו. וזהו תוכן פרשה ראשונה של ק"ש שאחר ההכרזה על האמונה ביחוד ה' מיד בא הציווי על עסק התורה בכל המצבים, היינו שהאמונה ביחוד ה' מחיבת מסירת כל החיים לרצון ה' שהוא העסק בתורה.

וכאן היא שורש התנגדותו של ישמעאל לישראל, ישמעאל בשונה מכל האומות גם הוא מאמין גמור ביחוד הש"י, אבל אצלו האמונה היא דבר שאינו מחיב כלום שכן עם כל אמונתו הוא נוהג ככל העולה על רוחו בחליכה אחר התאוות ובאכזריות ואדרבה הוא משתמש עם האמונה ככלי להשחתה ורציחה שאין כמותם [וכמו שאנו רואים בעינינו].

וזהו ענין 'פרא אדם' שנאמר בו, על כל האומות נאמר שאינם קרויים אדם שכן מי שאינו מאמין כלל אין שם אדם עליו כיון שהוא מופקע מהדעת, אבל ישמעאל נקרא אדם כיון שהוא מאמין ביחוד ה' בשלימות אמנם הוא 'פרא אדם', היינו כשיש הגדל פרא שאף שהוא מחובר לשורש אין בו שום גידול מסודר וכך אצל ישמעאל אף שהוא אדם כיון שהוא מאמין, מכל מקום האדם שבו הוא פרא כלומר האמונה אינה מחיבת ומשעבדת אותו לכולם.

ודווקא לכן סכנתו גדולה כל כך כיון שיש לו שורש אמיתי ובשם האמונה הוא נלחם בישראל, וזהו - 'אוי מי יחיה משומו ק-ל' שדווקא שיתוף השם בשמו היינו כח האמונה שבו הוא גודל סכנתו.

ו. ומכאן נבא לענין המילה, הנה ההקדמה למצות מילה היא מה שאמר הקב"ה לאברהם: 'התהלך לפני והיה תמים' ופירש הרמב"ן: 'והענין בשניהם שיאמין בלבו כי ה' הקב"ה לבדו הוא בעל היכולת בתחילה ובסוף הוא היכול לעשות ולבטל, [וע"ע בלשון רבינו בחיין]. ומבואר שההקדמה למצות מילה היא אמונת היחוד.

והביאור בזה נראה עפ"י דברי רבינו בחיי שכתב בענין המילה (יז, ג): 'על דרך הפשט טעם המילה להיותה

א. כתב הרמב"ם ריש הלכות תעניות: 'מצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבא על הצבור, שנאמר על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות, כלומר כל דבר שייצר לכם כגון בצורת ודבר וארבה וכיוצא בהן זעקו עליהן והריעו. דבר זה מדרכי התשובה הוא, שבזמן שתבוא צרה ויזעקו עליה ויירעו ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להן ככתוב עונותיכם הטו וגו', וזה הוא שיגרום להם להסיר הצרה מעליהם. אבל אם לא יזעקו ולא יירעו אלא יאמרו דבר זה ממנהג העולם אירע לנו וצרה זו נקרה נקריה, הרי זו דרך אכזריות וגורמת להם להדבק במעשיהם הרעים, ותוסיף הצרה צרות אחרות, הוא שכתוב בתורה והלכתם עמי בקרי והלכתי עמכם בחמת קרי, כלומר כשאביא עליכם צרה כדי שתשובו אם תאמרו שהוא קרי אוסיף לכם חמת אותו קרי'. והנה מה שכתב שהוא דרך אכזריות בפשטות הכונה היא שיש כאן אכזריות כלפי אחרים במה שגורמים את הוספת הצרה, אמנם שמעתי ממורי ראש ישיבת פחד יצחק שליט"א שביאר עוד בזה שאם תולים הכל במקרה הרי מתיחסים להנהגת הקב"ה כאכזריות ח"ו, שמוסר אותנו ליד המקרה, והצרות בלא סיבה, ורק אם מכירים בכך שיש לצרות מטרה לעורר אותנו ולהשיב אותנו בתשובה, הרי גם הצרות הם חסד שעושה הקב"ה עמנו כדי שנתקרב אליו.

והנה העולה מדברי הרמב"ם שהחובה הראשונה בעת צרה היא לזעוק ולהריע אל ה', ובדאי כך היא הנהגה בכל צרה אמנם בצרה שלפנינו יש לזה מקום מיוחד שכל שביאור.

ב. הנה בימים אלו בפרט ובכל השנים האחרונות בכלל אנו סובלים מתגרת ידם של בני ישמעאל. ונראה שמן הראוי ללמוד ולעמוד על שורש ענינה של גלות ישמעאל כדי לדעת מהו הכח שלנו לעמוד כנגדם.

מצינו תורה בבשורת לידתו של ישמעאל: 'ויאמר לה מלאך ה' הנך הרה וילדת בן וקראת שמו ישמעאל כי שמע ה' אל עניי: והוא יהיה פרא אדם ידו בכל ויד כל בו ועל פני כל אויביו' ומבואר שמה ששמע ה' אל הגר נקבע בעצם מהותו של ישמעאל ולכן הוא נקרא על שם השמיעה, וזה צריך ביאור. ועוד יש לדקדק שמה שהוא יהיה פרא אדם בא בהמשך למה ששמע ה' אל ענינה וגם זה צ"ב.

ובאמת מצינו גם אצל ישמעאל עצמו את ענין שמיעת ה' את קולו כמבואר בפרשה: 'וישמע אליהם אל קול הנער ויקרא מלאך אלהים אל הגר מי השמים ויאמר לה מה לך הגר אל תיראי כי שמע אלהים אל קול הנער כאשר הוא שם', וגם אברהם אבינו כשהתפלל על ישמעאל אמר לו הקב"ה: 'ולישמעאל שמעתך הנה ברכתי אתו והפריתי אתו' וגו', ויש לבאר למה נתייחד ענין זה אצל ישמעאל.

ג. ואמנם בפרקי ד"ר"א מצינו שנדרש שמו של ישמעאל על שמיעת קולם של ישראל כנגד ישמעאל שאמרו שם: 'ולמה נקרא שמו ישמעאל, שעתיד הקדוש ברוך הוא לשמע בקול נאקת העם, ממה שעתידין בני ישמעאל לעשות בארץ באחרית הימים, לפיכך נקרא שמו ישמעאל, שנאמר ישמע אל יעננו'. [ויע"ש בפירוש הרד"ל שאף שבתורה נאמר שמעו משום ששמע ה' אל ענינה אך מזה שהשם נאמר על שם העתיד למדו חז"ל שיש טעם נוסף שעתיד לשמוע וכו'], וצ"ע שאותו השם נדרש על דבר והפוכו מחד על ששמע ה' אל הגר והולדת ישמעאל, ומאידך על שישמע ה' את קולנו כנגד מה שישעו בני ישמעאל ונראה מכל זה שהכל נובע משורש אחד, וזה צריך ביאור.

ד. והנה הבטחת ארץ ישראל נאמרה לאברהם אבינו בתוך פרשת המילה ונראה מזה שהזכיה בא"י היא בזכות המילה, וכ"ה בפסוק 'אתה הוא ה' האלקים אשר בחרת באברהם והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם וגו' וזכרות עמו הברית לתת את ארץ הכנעני' וגו', והרי מה ששמת שמו אברהם הוא מכח המילה [כמבואר בחז"ל והובא ברמב"ם עה"פ והיה תמים שע"י המילה נעשה שלם ברמ"ח איברים גימטריא אברהם]. ומכאן זה ניתנה הברית לתת לו את הארץ, ויש לבאר הענין. וביותר מצינו בדברי הוזה"ק פר' וארא [מאמר ותהי שרי עקרה]: 'ארבע מאה שנים, קיימא ההוא ממנא דבני ישמעאל ובעת קמי קב"ה, א"ל מאן דאתגזר את ליה חולקא בשמך. א"ל אין. א"ל מאן דאתגזר אתגזר, אמאי לית ליה חולקא בך כמו יצחק. א"ל, דא אתגזר כדקא יאות וכתיקוניו, ודא לאו הכי. ולא עוד, אלא דאלין מתדבקין בי כדקא יאות, לתמנאי יומין ואלין רחיקין

רוממות דהם

הרב יוסף

רבינו הגדול מרן ראש הישיבה

שכתב רש"י (יא,כח) 'משה מת ויהושע מכניס'. ונבואת אלדד ומידד לא היתה יחד עם כולם, הם נשארו בתוך המחנה וקיבלו את הנבואה כנפרד, וממילא השפעתם לא היתה דרך משה כנפשו השבעים זקנים שהיה עליהם - 'וַאֲנִי־לִי מִן הָרוּחַ אֲשֶׁר עֲלֶיךָ', ולכן הם גם יכלו לראות אחרי משה, ונבואתם הרי היתה כנגד משה, שמשה מת ויהושע מכניס לארץ.⁷

וסברו המרגלים שמאחר ולדעתם כל המעלות הגבוהות שזכו להם בני ישראל במדבר, השראת הכניסה לכו', כולם היו מוכוח וזכותו של משה רבנו, וממילא לא שייך כלל במשה רבינו. וממילא חששו שלאחר מותו, בכניסתם לארץ ישראל, ינטלו מהם כל אותם השגות גבוהות. ולכך הם ניסו לזנוע את הכניסה לארץ ישראל, כדי שלא לוותר על משה רבנו שהיה ראש בני ישראל.

ועומק הענין הוא, לפי שדור המדבר היה 'דור דעה', ודרגתם כמדבר היתה גבוהה מאוד, אכלו מן, ושתו מים במדבר של מרים.¹ ולאחר שנכנסו לארץ, את המן פסק, והיו צריכים לקצור את התבואה ולקדשה על ידי מנחת העומר. 'דור דעה' הוא דורו של משה - 'יסוד הדעת', והיו שייכים למשה כנבון.²

ומאחר שהמרגלים לא רצו לאבד את משה רבנו כשיכנסו לארץ, וידעו שהכניסה לארץ ישראל תהיה כרוכה בשינוי בהנהגת הקב"ה אתם," הם

אֲפָרַיִם הוֹשֵׁעַ בֶּן נֹחַ" וְהֵינּוּ מִשּׁוֹם שֶׁהִיא שִׁיחַ לִלּוּי, וְאִכְמ"ל, וּמ"מ רואים את גודל מעלתם של המרגלים.

6. ד"ל המשך חכמה: ויהם כלב את העם אל משה ויאמר עלה נעלה. הענין דהמה היו מתפחדים, מפני ששמעו כי "מאלדד ומידד מתנבאים" - משה מן ויהושע מכנים לארץ. וראו כי משה אף מיחה בהם ולא גזר עליהם. ואם כן, להיכנס בארץ מבצר והליחם עם, עמלק, אשר כבדו כשלו, ועם ענכית, וכלב משה - הלא יפלו כולם לף חרב! ולכן השתיק כלב את העם, במה שיחסו את כל המופתים אל משה. כי דאדבא! גדולות תליי נזקים - שכל מן שהיו נזופים במדבר לא נתחיד הדבור למשה. ואמר: "עלה נעלה" - בעצמנו, בלא משה, כי אין משה פועל אצל השם להנהיג הנסית, רק האומה הישראלית בעצמה היא ראוייה להנחמה הישראלית הפרטית. וזה: "כי יכול נוכל לה". והוא שאמר "יהם כלב את העם" במה שמחסים הכל "אל משה", זה לא תדברו ולא יעלה על לבם שיהיה במשה חלוי הצנחון והנסים, לא כן! רק "עלה נעלה"! וזה שאמר יהושע: "ויאמר יהושע בזאת תדעון כי א-ל חי בקרבכם והורש יוריש" וכו'. פירוש, אלה דמו כי משה היה בקרבכם והוא עשה את כל הגדולות. רק כי האלקים, אשר הוא חי תמיד, ולא משה שכבר מת. וה' חי לעולמי עד, ויכול להוריש מפניכם וכו'. עד יהושע לא היה מן שקראו "א-ל חי".

7. ויש כאן מקום להביא דבר עמוק שהביאו רבינו במקרא! בפרשתנו, בשם **רבנו חיים יוטאל** שכותב שהיה חכם אחד **רבי קלמניסוס**, והוא דרש שהנה סוף הדקדוק עומד בניסיון אבל מכל מקום היה מעט פגם, שהרי סוף כל סוף היה במצרים, ולכן הגוף של יוסף לא נכנס לארץ ישראל ורק עצמותו יוסף נכנסו, אבל משה רבנו שהיה מלך כוש ארבעים שנה, ולקח אשה כושית וגייר אותה, לכן לא זכה, ואפילו עצמותיו לא נכנסו לארץ ישראל. ואמר על זה **הראי"ל** שזה היה

ספר הפורענויות

יאנו נמצאים בספר השלישי של חומש במדבר - ספר הפורעניות, שבו נכתבו הפורעניות של עם ישראל במדבר.² ספר במדבר מתחיל בשבועון של ישראל, עד הפרשה של "וַיְהִי בְּנִסָּע הָאֶרֶץ" שבאה להפסיק בין פורענות לפורענות, ומכאן מתחיל ספר הפורעניות, קברות התאוה, המרגלים, ומעשה קרח.³

ולבאר את ענין הפורעניות שבספר זה יש להקדים כי קשה לדבר על דור המדבר שנקראים דור דעה, אין לנו השהגה בחטאים שלהם, ולא היה ולא יהיה בדרגתם בכל תקופה אחרת עד ימות המשיח. ורבינו הגר"א כתב שכל חטאיהם היה בדרקות גדול; ועל המרגלים נאמר "כֹּלם אֲנָשִׁים רָאשֵׁי בְנֵי יִשְׂרָאֵל הָמָּה", ובאמת הם היו אנשים גדולים - וכפי שכתב הרמב"ן (יגד), שהמרגלים לא נמנו לפי חסר השבטים אם לפי סדר הדגלים אלא לפי סדר ציבותם." וא"כ צריך לבאר מה גרם להם לחטוא. ועוד, שחז"ל (מגילה ג,א) אמרו שזה נקרא 'עצת מרגלים', והיינו שלא היה כאן סתם דבר פשוט אלא היתה זו 'עצת מרגלים' כלומר שהיתה כאן כונה עמוקה במעשיהם, והיה צריך תפילות כדי להינצל מזה, ומשה התפלל על יהושע י"ה יושיע מעצת מרגלים, וגם כלב הלך להתפלל בקברי אבות כיון שזה היה עצה עמוקה, שאף על פי שידע שיש כאן עצה רעה, הלך להתפלל בקברי אבות שפחד להימשך בעצתם. ומבואר שהיתה זו עצה עמוקה שהיה קשה להינצל ממנה אחרי שכל השבטים החליטו כך.

'דור דעה' – דורו של משה

והענין מבואר עפ"י דבריו של המשך חכמה (במדבר יג, 6), שהנה חטא המרגלים היה מחמת נבואת אלדד ומידד (יא, כו) שנתנבאו במחנה, כפי

1. מאמר רבינו זי"ע לפרשת שלח
ערך מחדש השנה שנת תשפ"ה,
תוספת הערות רבות ונכבדות במשנתו
ל רבינו ומדבריו במקו"א.

2. וכפי שביאר רבינו בפרשת העלותך עפ"י דברי הגמ' בשבת (טזא) "חֲצֵבָה עֲמֻדָּיָה שִׁבְעָה" אלו בעה ספרי תורה. שפרשת "וַיְהִי בִּנְסֹעַ" יא ספר בפני עצמו, ויש את הספר לפניו ואת הספר שלאחריו.

3. רבינו היה תמיד מזכיר את דברי **ש"כ** הי הפרשיות מעוררות את הזמן, ש קשר בין הדברים. גם בקיץ תשע"ב מר רבינו בדבריו בשב"ק זו: זה זמן ל פורענות, ובאמת גם אנו נמצאים פורענות גדולה מאוד, שרוצים לגמור רה נוראה לעקור את התורה, לא יקום א יהיה...

4. עיין בביאור הגר"א לתיקון
(תיקון); ר"ל זהו חטא במחשבה כמ"ש
טו ואל בלבבכו כו, ואמר עשר פעמים
נאזריה מחשבתו הוא בישל, וישראל
ר"ל (מצה) אבותיהם בדיהים כמו
ואמר לעיל (צחג), ועיין בפ' בראשית
אמר ר"א אמר ר"א והא מאן יהיב עובדא.
עייין בלש"ו (ספר הדעה ח"ב דרוש ה
צג) ה סימן א' בהרחבה גדולה. ויש
כיוון כי רבנו היה מרבה הללו את
בני הגר"א היסודיים ההוא מספרו
דרת אליהו, אולם לא נמצא כן בספר,
ולשון זה - 'בדקות גדול' לא נמצא,
ות".

ובעיקר הענין פ"ה הארץ רבינו לבאר
 ית ביות: לכאורה זה דבר פשוט ואינו
 ית ליהאמר, מה שכתב הגר"א שכל
 רשאי ליה המדבר היו 'דבקות גדול'
 וזומרת העונשים, וגם האופן שהתורה
 תארת את החטאים הם לפי גודל
 בעלתם. וכמו שביאר **בדרשות הר"ן**
 ואף על פי שבבית דין של מטה יש
 עונשים שונים לכל אחד, אבל ממפס
 ל מעלה הכל תלוי בדרגת האדם. ועל
 זה פירש מה שאמרו חז"ל שנוסף
 ספי הצדיק שני שנים בבית האסורים
 שביקש משה המשקים ושיחזירו
 פני פרעה אל בטח בה', ומאידך

עבד (בראשית ט, כה), גם 'כנען' לשון הכנעה, ועיקר מעלת וקיום הארץ היא בהיותו כנענים ועבדים לה'. ועל כן צריך אדם הדר בארץ ישראל תמיד לזכור בשם 'כנען' המורה על עבדות והכנעה.

וכיוצא בזה כתב החיד"א (ניצוצי אורות על הוזה"ק ח"ג קנטב), 'מה שאמר "לתור את ארץ כנען" - היינו אותו ארץ שניתנה ל'כנענים' לפני הקב"ה ועושים רצונו'.

ובזה יש לפרש הכתוב בתהלים (לז,יא) **וַיִּשְׁמְעוּ יְיָ אֱרֶץ**, כי ארץ ישראל אינה נקנית אלא בענוה והכנעה, ועל כן משה רבינו שהיה עניו מכל האדם, היה מעודת להכניסם לארץ, וגם יהושע שהכניסם היה עניו (יונתן במדבר יג,טז).

ב] לפי יסוד זה, מה שנאמר בפסוק כאן "ויתרו את ארץ כנען", הכוונה היא שיתורו את הארץ המזכירה את חיוב ההכנעה לפני ה'. והיינו משום שכדי לראות נכון את מצב הארץ, עליהם לבא אליה בהכנעה וענוה.

ואמנם, ההרמליים שיסוד חטאם היה ביאגתם לכבודם ולשררתם (זו"ק ח"ג קנחא), כי בעל גאון המבטב בארץ ישראל היא נראית לו ארץ משונה שאינה נהוגת דרך הטבע (שראו בה פירות משונים בגודלם, וריבוי של מיתת בני אדם (רש"י יג, כג; יג, לב}). ורק מי שיש לו ענוה כלפי הקב"ה, מבין שהנהגתה המשונה אינה חסרון, אלא היא תוצאה של "עיני ה' אלהיך בה", ואינה מתנהלת בדרך הטבעית.

ג] וכשם שמצינו בישראל שעולים עד לרקיע ויורדים עד לעפר (מגילה טז,א), כך גם הגרים בארץ מצויים בין שני צדדים אלו: או שזוכים להרגיש בה 'ארץ אשר עיני ה' אלהיך בה', או שהארץ מקיאה אותם.

וביאור הדברים, כי האומות ושאר הארצות מקומם בתחתית, ומן התחתית לא עולים ולא נופלים. אבל ישראל וארצם, שורשם לעליונים, ועל כן כאשר עושים רצונו של מקום מתעלים לשורשם וגבוהים עד לרקיע, וכאשר מתנתקים, ניתק הקשר לעליונים, ונופלים עד לעפר.

דן על פי דברי השל"ה שי'נען לשון הכנעה, יתבאר מה שנח קלל את כנען להיות עבד, למרות שלא הוא עצמו חטא, אלא חס אביו, והיו לו עוד בנים אחרים. אלא שנח ראה אצל כנען שמטעמיו בו תכונה של כניעה ועבדות, והבין שהוא מוכן ועומד להיות עבד.

ומצינו שמירת ההכנעה הטבועה בעם הכנעני הועילה לו, וכמו שאמרנו במכילתא (פסחא יח): "וכי מה עשה כנען שנקראה הארץ על שמו. אלא כיון ששמע כנען שישארלא בכנסיין לארץ, עמד ופינה מפניהם, אמר לו הקב"ה אתה פנית מפני בני, אף אני אקרא הארץ על שמך". והיינו שכנענו לפני הקב"ה, ועל כן זכה שמירת ההכנעה הקשורה לארץ רשומה על שמו כל הדורות.

ההפרשה מהעיסה – וההכרה באכילה

[illegible]

ויש לבאר, על פי דברי ספר החינוך (מצוה שפה), 'משרשי המצוה, לפי שחיותו של אדם במזונות, ורוב העולם יחיו בלחם, רצה המקום לזכותנו במצוה תמידית בלחמנו כדי שתנוח ברכה בו על ידי המצוה ונקבל בה זכות בנפשנו, ונמצאת העיסה מזון לגוף ומזון לנפש'.

ביאור דבריו, כי המאכל ביסודו עב וגשמי, והוא אמור לגשם את האדם, אולם באמצעות קיום מצוות הפרשת החלה, העיסה כולה נעשית חפצא של מצוה, ומשמשת גם כמזון לנפש.

ובזה יתבאר הלשון "ראשית עֲרֹסוֹתֵיכֶם", כי משמעות הלשון 'ראשית' היא שכל העיסה משתתפת במצוה, ונעשית כולה קדושה, וכך האכילה מכללות ה'לחם' נעשית אכילה מזוככת שמרוממת את האדם.

וזה עומק החילוק בין הנהגת דורות האחרונים שאכילתם מגושמת, להנהגת דורות הראשונים שכל אכילתם היתה ממאכלי מצוה (ראה ברכות לה, ב).

ב] נמצא שתכלית מצוות הפרשת חלה היא לקיים מצוה במאכל, וכך כל האכילה תהיה בקדושה. וענין זה מתקיים גם בשעת קיום מצוות הפרשת חלה, וגם בעת האכילה עצמה - על ידי ההתבוננות בן שבמאכל זה התקיימה מצוה. מעתה, כך הוא ביאור הכתוב: 'מראשית העיסה' מפרישים את החלה, ו'עצת אכילת הלחם' מתבוננים במצוה שנעשתה בו. והזכיר הכתוב בתחילה את הלשון 'לחם' הרומו לתועלת שמותיהם בזמן האכילה, כי זה עיקר הענין.

ונמצא שאף בזמן הזה שרוב אכילותינו מפת קנויה שכבר הופרשה ממנה החלה, מכל מקום עדיין ביידינו לקיים את כללית המצוה בהתבוננות בעל האכילה. והנהוג גם יתקיימו בו דברי החינוך, שהאכילה מהמאכל המזוהך תורגם גם את נפשו. ענין זה מתקיים בכל אכילה, שכאשר האדם משייך את האכילה להקב"ה, אותה אכילה משמשת כמזון אף לנפש. ומה שניתנה המצוה רק בלחם, זהו מפני שהוא עיקר מזונו של האדם (רש"י ויקרא כא.יז).

ואמרו במדרש (בר"ר א,ד) שבזכות ג' דברים שנקראו 'ראשית' נברא העולם, ואחד מהם ה'חלה'. והביאור הוא, שעל ידי מצוה זו מבין האדם את תכלית הבריאה - כדי שיעשו הבריות רצונו יתברך ויקיימו מצוותיו.

זבח ה"דרכי שמואל" זע"א

"בְּקִשּׁוֹ חֲשֹׁבֹנוֹת רַבִּים" (קהלת זכט), שעדיף להם להשאר במדבר עם משה, ולוותר על ארץ ישראל.¹²

כ"א-ל חי בקרבכם

ובזה למעשה היתה טעותם, כי אדרבה משה רבנו זכה למעלתו העצומה מתוך שהיה רועה ישראל.¹³ והוא שאמר להם יהושע בשעה שעמדו בתוך הירדן "בְּזֹאת תִּפְדְּעוּן פִּי אֶל-ל חי בקרבכם" (יהושע ג,י), כי גם אחרי מיתת משה רבנו, עדיין המצב הוא של "אֶל-ל חי בקרבכם", השכינה עדיין שרויה ושוכנת בתוך כלל ישראל. וקריעת הירדן היא כקריעת ים סוף, וכל שמשלה כבר לא עמהם, מ"מ הקב"ה בקרבם והירדן נקרע על ידי שהקב"ה עמהם.

וכעין מה שכתב הגר"א, שמשא רבנו אינו מוזכר בשמו בכל הגדה של פסח, ורק פעם אחת הוא מוזכר בדרך אגב, כי העיקר הוא לדעת "אֲנִי ה' - אני הוא ולא אחר, ולא להחשיב את המעלה של שום נברא יותר מזה, וזה גופא היתה טעותם של המרגלים.

אין חֲכֻמָּה ואין תְּבוּנָה ואין עֲצָה לַגִּיד ה'

ובאמת מה שהרגישו שהיה הבדל גדול בהנהגת הקב"ה אחרי מות משה, לא היה בזה עיקר הטעות. אלא עיקר הטעות והחטא היה בזה שעשו חשבונות לפי הבנתם, נגד ציווי ה', וכמבואר בנפש החיים

הטעות של אהרן ומרים, שהם שמעו גם כן את הנבואה של אלדד ומידד שמשא שמו לא נכנס לארץ ישראל, והם חשבו שם ואל מצד שהוא נביא ולא צריך את ארץ ישראל, וקדושתו למעלה מזה [כמו שכמורא בסמוך], - "הֲלֹא גַם בְּנֵי דָבָר", וא"כ חשבו שזה בגלל הפגם של "הָאֲנָשִׁים הַנִּשְׁלָטִים אֲשֶׁר לָקָח", וכמו שדרש רבי קלונימוס, והקב"ה ענה להם שמשא לא צריך את ארץ ישראל, ומה שהם אומרים "הֲלֹא גַם בְּנֵי דָבָר", בודאי שידור ה' עם משה זה מדרגה אחרת לגמרי שהרי "פֶּה אֶל פֶּה אֶדְבָּר בּוֹ וְאֶקְרָא וְלֹא בְּחִדִּיתִי וְתִקְמַתִּי ה' יָבִיט". והם סברו שמשא ואהרן שקוליהם, אבל היה עליהם תביעה, "וְיִדְוּעוּ לֹא יִרְאֶתֶם לִפְנֵי בְּעֻבְדֵי מִלְּשָׁה", ואף שכל מה שידעו ששונה נבואת משה משאר נביאים הכל נתגלה בפרשה שם, מכל מקום היה בזה תביעה שהיו צריכים להבין שמשא זה מדרגה אחרת, והביאור ב"תקנת ה' יָבִיט" שביטל את עצמיותו, כמה ששייך, וכל דבר בעולם היה רואה בזה רק את דבר ה'.

8. במדבר רבה (ויקרא ר"פ טו): ודרע זה דור המדבר שכולו דעה. ובזוהר (שלח קסח,ב): אמרו דא לאד דואי קודשא בריך הוא בעי אשתבחא בתושבחתא דדרא ומדברא, דלא הוה בעלמא דרא עלאה כדרא ולא יאה עד דייתי מלכא שמיא.

9. והוסיף רבינו כי היום שמדלים לשונות מים במצואי שבת, שמשא שם מים במראה של מרים ("ומ"א א"ח רצט,ט), ואילו במדבר הם היו כל הימים בדרגה גבוהה זו, ושמו רק את המים האלו.

10. והשלמת ענין זה הרחיב רבינו והביא מה שאמרו בגמ' (ב"ב עה,א), "קנים שבאותו הדור אמרו פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה וא"ל היה לאותו בושא א"ל היה לאותו כלמיה". והוסיף וביאר כי בפשטות הא"ל היה לאותו הבושא מדבר על יהושע, שהוא היה רק כפני לבנה ולא כפני חמה. ומ"מ לפני יהושע כפני לבנה" שכל המהות והתלמיד של משה כלבנה שמקבלת

(סוף שער א') שלפני מתן תורה שהאבות קיימו את התורה מדעתם, הייתה רשות ליחידים לפעול לפי השגתם, לעשות את המעשים הדרושים כדי להגיע לתיקונים הרצויים, ולכן כמה פעמים האבות פעלו באופן שונה ממה שכתוב בתורה, כמו יעקב אבינו שנשא שתי אחיות, משום שהשיגו שזה הדרך הטובה בשבילם, אבל משנתנה תורה אין שום רשות לשום אדם לעשות כלום, אפילו אם הוא משיג ומבין את שורשי הדברים.¹⁴

המרגלים צדקו באמת שמדרגת משה רבנו מיוחדת מאד, וחלוק מכל הנביאים הבאים אחריו, כפי שמבואר בתורה, וגם בלשון חז"ל נקרא הסרסור בין הקב"ה לישראל, שכל קבלת התורה הייתה על ידו, וכלשון חז"ל 'כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש נאמר לו למשה בסני'. ומכל מקום אף על פי שהיה שינוי גדול אחרי מותו, זה היה רצונו ית', ובאמת רק משום שצריכים דוקא את משה יש בחינה של משה בכל דור.

אך אחרי שתחילת החטא הייתה בדקות גדול, ובמחשבה לשם שמים כפי שנתבאר, זה נתן פתח, ומוזה נתגלגל אחר כך כל הנפילה הגדולה. ועל זה נאמר "אֵין חֲכֻמָּה ואין תְּבוּנָה ואין עֲצָה לַגִּיד ה'" (משלי כא,ל), ולא מדברים על ליצנות, אלא על החכמה והתבונה האמיתית, אבל מ"מ כאשר זה נגד ה' אין שום חשבונות.¹⁵ ואף שהיו "רָאשֵׁי בְנֵי יִשְׂרָאֵל", מ"מ על ידי ש"בְּקִשּׁוֹ חֲשֹׁבֹנוֹת" נכשלו בחטא המרגלים.

קדושת התורה וקדושת הארץ

ועוד דרך יש בזה על פי מה שהאריך הרמ"ע מפאנו, שבאמת משה רבנו וגם דור המדבר לא היו צריכים בדרגתם להיכנס לארץ ישראל. וכתוב במדרש (תנחומא וישב ד) בענין מי מיהב שהקב"ה בא על משה רבנו בעליה, כדי שלא יכנס לארץ ישראל. וביאור הדבר, על פי מה שאמרו חז"ל על הפסוק

כדי להישאר במדבר ולא יצטרפו להיכנס לארץ ישראל, שלפי הבנתו זה יהיה ירידה רוחנית, שהרי במדבר חיו בשיא הדבקות עם הקב"ה, וכולים מוון של מלאכי השרת. ואילו בארץ ישראל, אפילו משה רבנו דאג מה יהיה, ששאל את הקב"ה שכל אחד עסוק בגפנו ותאנתו, תורה מה תהא עמנו.¹³ והביאור בזה כפי שהרחיב רבינו בכ"מ כי כיון שהשכינה שרויה בישראל מחכ עצם מעלתם, וצריכים למי שהיה בבית משפיע לכל המעלות וההשגות השכינה, וזה היה מתקיים תחת הנהגתו של יהושע שהוא רועה ישראל לאחר משה. ומשום שההשפעות של משה קיימות גם לאחר מותו, ונקבעתם של בני גד נחלה בעבר הירדן - "כִּי שֵׁם חֲלֶקֶת חֻקֶּקֶת סֶפֶן", וכן יש "איתפשטותיה דמשה בכל דרא דודא".

14. ובפרשת קרח הוסיף ואמר רבינו: בדור המדבר קיד אחרי מתן תורה 'נחלבו הסוגיות' האלה, של דרך העבודה החדשה, שבה היה יסוד העתה, גם של המושג וגם של קרח ועדתו שמרבו התקוותם לקריבת ה', רצו לשנות ממה שה' ציוה. וזה גם ענין 'נעשה ונשמע' שמוכרחים להתחיל בקיום דבר ה' אפילו אם לפי הבנת האדם היה נראה שעדיף לעשות אחרת. וזה היה גם החטא של גד ואביהוא, כמבואר בפסוק "וַיִּקְרְבוּ לַפִּנִּי ה' אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֲמֵם" ואומנם גם זה ידוע שהוא לא ציוה, אך חשבו שרצו להוסיף דבר זה מדעתם ולהשתדל להתקרב יותר, ומעתה זה עומק השבח שהתורה שיבחה את אהרן ללמד "שבחו של אהרן שלא שניה" שעשה בדיק כמו שניצטוו, ובפרשת בהעלותך במדבר ורוממות המעשים דהאי שתא הרחבנו והבאנו עוד מדברי רבינו בענין זה.

15. גם על פרשת המקושש בפרשתינו היה רבינו חודר ומזכיר את הפסוק "אֵין חֲכֻמָּה ואין תְּבוּנָה ואין עֲצָה לַגִּיד ה'" - לא מדברים על דברי שטות, מדברים על "חֲכֻמָּה", "תְּבוּנָה", "עֲצָה", אבל אם זה כנגד ציווי ה', אז כל החשבונות הכי גדולים בטלים לגמרי, כי

"ועשו להם ציצת על כנפי בגדיהם" (טו, לח)

טלית תימני

כתב השו"ע (או"ח יא,א), אם הגדיל, שקורין אוריליוזא, הוא רחב, לא יטיל בו הציצית, ואם הטיל בו, פסול, דעל כנפי בגדיהם כתיב, וזה אינו נחשב מהבגד, אבל עולה הוא לשיעור מלא קשר גודל ולהרחקת שלשה אצבעות, כיון שהנבק בתוך הבגד. וברמ"א: וטוב שימדוד שיעור קשר גודל בלא הגדיל, ויהיה תוך ג' אצבעות עם הגדיל.

ובמשנ"ב (סקנ"ז) כתב: ואם הגדיל רוחב ב' אצבעות או ג' יחתוך מקצתו, וה"ח אם חוטי השתי בולטים בלא ערב או ערב בלא שתי יש ספק אם עולין למניין? וע"כ יחתוך אותם במקום הכנפות! וע"כ שפת הטלית שלנו שקורין שלא"ק שאין בו חוטי ארוגין משתי וערב יחתוך אותם קודם הטלת הציצית במקום הכנפות.

וכתב הגר"מ זצ"ל שליט"א בספרו עטיפת ציצית כהלכה (עמוד נט): בזמן האחרון נתפשט מאד 'טליתות תימניות', שקשורים בסופן את קבוצות חוטי השתי ומסרגים אותם זה בזה בלכסון ואוירים בנתיים [כעובי אצבע, ויש אף בפחות מזה] כמין רשת, ולכאורה נראה הואיל ורשת זו אינה ראויה לכסות כלל, וגרע מגדיל שאמרו במנחות ובסוף בבא קמא, והוא עשוי לנוי בלבד, אינו נחשב מכלל הטלית עצמה למדוד ולקטף, ברם בזה יש להסתפק הואיל והסריגה ממלאת וסותמת כל רוחב הטלית, וי"ל דמכאן נקרא גבול ותחילת הטלית לענין מידת השלוש אצבעות, [בלי צירוף החלל], ולא דמי לחוטי שתי פשוטים המשווים ביושר, שהם מפורדים ומפורדים אחד מחבירו בלי צד חיבור, ואינם סותמים כלל רוחב הטלית, דלכך לא מסתברא שהם חשובים כתחילת הטלית למדוד מהם. ואף שכל סריגה זו היא לנוי בעלמא וניכר שאינה מעיקר הבגד, אבל מנא לן לימיר שזה מוציאה מעיקר שם הבגד לגמרי גם כדי שלא למדוד משם, והרי הגדיל הנקרא אוריליוזא הנוכח בשו"ע סעיף י"א מבואר במשנה ובגמרא סוף בבא קמא ובירושונים שם שהוא רחוק מן האריגה, וגם הוא בצבע שחור שנארג בבגד לבן שגמגמה את הבגד באופן שניכר לכל שאינו נעשה להיות מכלל הבגד, ואפ"ה קיימא לן במצטרף הן להלקח הן להחמיר מעיקר הדין. הגם דמשם אין ראייה לנדון דידן, שסריגה זו חתיכה רחבה בפני עצמה ומעיקרא לא נעשית כי אם לנוי בלבד, משא"כ הגדיל הנ"ל דלאחר שהוכנס לא הורידו ודעת הבעלים להשאירו הוא בטל לשאר הבגד, עכ"פ מידי ספק לא יצאנו.

ויש להקל בחוטי שתי המשולשלים, שיש לזה ראיות מדברי הראשונים, והיא מילתא דמסתברא, וכבר נהגו כן בכל קהילות תימן, והוא הדין שכשקשרים אותם בסופם כפי שנהגו בזמנינו, אבל בעשויים כמין רשת אף שאין לנו ראייה לאסור, אך מאידך אין גם ראייה מפורשת להתיר והדבר תלוי בסברא בלבד, ובתימא לא נהגו בו רק מעטים, ובקצת מקומות מקורב באופן שאין לנו בזה קבלה ומסורת מדורות הראשונים, וגם אין לזה תורת מנהג, ועל כן נכון מאד לחתוך הסריגה במקום הכנפות, ויחתוך קודם שמשיל הציצית דלא ליהוי תעשה ולא מן העשוי, ויש להשפיע ולדבר על לב התגרים העוסקים בתפירת טליתות למכרם לרבים לתקן ענין זה.

וטלית זו שאנו דנים עליה, נשלחה אל גדולי ההוראה בדורנו משאר קהילות, ואילו הן תשובותיהן: מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל, בדיעבד כשר אבל לכתחילה לחתוך לפני ששם את הציציות, ובנוסף אחר השיב מעצם הדין רצוי היה לחתוך את זה ע"כ. וכעין זה השיב גם מרן הגר"ש אברהם זצ"ל, באמצעות הרה"ג רבי שלמה אלמוג שליט"א. והשבת הלוי השיב, דיאנו רואה חשש מעיקר הדין, אבל רבותיו הורידו את זה, [ו]אין כעין זה, כי זה ממש היה מצוי רק בתימן לפי הידוע, עכ"ד.

והרה"ג רבי שלמה אלמוג שליט"א בספרו שמן ראש (עמוד כא) כתב בנושא הנ"ל: שאלתי שאלה זו גם קדם מרן הגר"ש אוריבאך זצ"ל, והשבי לי: אבאנו מחמירים וזוהרים את זה, אבל התימנים מקילים בזה ומשאירים את האימרות עד הסוף. וכששאלתי אם בכל זאת יש עניין להחמיר, השיב בחיך, אם זה לא יפגע באף אחד, וד"ל.³

אפשר לסמוך על אחרונים המקילים, ומכאן שהחזיר טעם הקולא משום שעשוי לנוי.

3. והוסיף שם, להשיב על מה שמתנו עליו מדוע הולך לשאול רבנים שנסתנו בדבר מנהג בני תימן. והשיב: ראשית עיטורים אלו חדשים מקורב באו והיו מצויים בחז"ל בתקופה האחרונה אצל מיטות מיהודי צנעא, ועוד כ"מ, אבל בעיקר עניין הפסול לטלית רבנים גדולי תורה מעדות אחרות לא הבנת, דהרי אף מנהגים וצ"ע שאלה בעניני המנהגים קודם הרב חז"ל ורבינו מנחם מנדל זצ"ל, כענין בן חיים (ח"א דף צב ע"א), והראוי גם שלח שאלה בעניין ס"ח דין לכן השיב ברכה כעניין בשרית זכרון (סמן ג). וע"כ מורגש שיש להשיב על שאלה אלו, ומשמעותו שאלת את הרב, ולאחר כמה ימים סיפר שהרב אמר לו דאמנם יש מקום להחמיר, אך מעיקר הדין

“עבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחר” (יד, כד)

פירש רש”י: “וימלא אחרי - וימלא את לבו אחרי, וזה מקרא קצר”.

ובביאור הדברים דרש בזה הגה”צ רבי ראובן קרלנשטיין זצ”ל: אומרים שהגה”ק ה”חתם סופר” אמר שהוא מקנא בוודיו של ה”שאגת אריה”. ומה היה הוודיו של ה”שאגת אריה”? לפני פטירתו הגיעו אליו אנשי ה”חברא קדישא” כדי שיאמר וידוי, אך הוא דחה אותם ואמר: אין לי צורך בוודיו, כי לא חטאתי! אך אין זה בגלל איזו צדקות מיוחדת, פשוט מאד לא היה לי זמן לעשות עבירות!... אמר על כך ה”חתם סופר”: בכוה וידוי אני מקנא! מי שכל כולו דבק במצוות, אין לו זמן לעשות עבירות. ויתכן לומר שזה הפירוש “וימלא אחר” הוא מילא את לבו אחרי, כל הלב שלו היה מלא אחרי הקב”ה, ממילא לא היה לו מקום לחטא.

ישנו מעשה נורא מה”שאגת אריה” שסיפר מרן הרב מבריסק, ששמע מאביו מרנא רבי חיים מבריסק, ששמע מה”בית הלוי”, ששמע איש מפי איש עד הגה”ק רבינו חיים וואלוז'ינר. המעשה ידוע, אך למרות זאת כדאי לחזור עליו. אני זוכר שהרבי”ה הגה”צ רבי שלום שברדון זצ”ל הגיע פעם לשיבה קטנה של פוניבז’ ודיבר בפני הבחורים ואמר: אני מבקש שכל אחד יקח חבורתו וביחד יחזרו על הסיפור! ובכן, הסיפור היה כך: כידוע, היו גדולי ישראל בדורות קודמים שערכו גלות. מסופר על רבי חיים וואלוז'ינר שרצה ללכת לגלות, ורבו, אדונינו הגאון מוילנא, אמר לו: קודם כל תעשה ניסיון, לראות אם אתה אכן ראוי ומוכן לכך. ומה הניסיון? חודש שלם עליך לישון על ספסל, לאכול לחם צר ומים לחץ, וללמוד מאה דפי גמרא בכל יום. אם אתה מסוגל לעשות זאת בשלמות, בלי שום דופי, ראוי אתה לערוך גלות. אם לא - זו איננה גלות, זה סתם ביטול תורה...

גם ה”שאגת אריה” הלך לגלות. לא עברו כמה ימים והנה הוא חוזר מהגלות. שאלוהו התלמידים: “רבינו, מה קרה, מדוע הקדמת לשוב?” סיפר להם: הגעתי לאכסניה אחת. כמובן, איש לא הכיר אותי. חשבו שאני איזה קבצן עני, והתנהגו אלי בהתאם... התאכסנתי באכסניה הזו, ובעת הארוחה הגישו לי צלחת מרק. הייתי שקוע בתלמודי, ובמקום להכניס את כף המרק לפי - הכף נפלה על המפה והכתימה אותה. ראתה זאת בעלת הבית, התנפלה עלי והירימה קול זעקה: “אוי ווי, מה עשית?” אמרתי לעצמי: זהו זה, אויס גלות! אין יותר גלות! תמהו תלמידיו: רבינו, מה בכך? וכי גערה אחת של איזו בעלת בית נרגנת זו סיבה להפסיק את הגלות? השיב להם ה”שאגת אריה”: כמובן אינני נבהל מצעקה של איזו ‘בלעבוסטע’, וואת הנזק המועט שגרמתי לה יכולתי לשלם ולהמשיך הלאה בגלות. אלא שכל המהות והתכלית של גלות היא לימוד תורה בלי שום הפסקה, וכשאותה אשה גערה בי - הפסקתי את לימודי לרגע, ומדי המשכתי בלימוד כרגיל. אך כיון שנגרם ביטול תורה של רגע אחד, רגע כמימרא - זאת כבר לא גלות, אלא גלות לחזור הביתה! וזה היה הוודיו של ה”שאגת אריה” לפני פטירתו: כדי לחטוא צריכים זמן, ואני - לא היה לי זמן לחטוא, את כל הזמן הקדשתי לתורה! בכוה וידוי קינא ה”חתם סופר”...

“רב לך” הרבה יותר מזה צפון לך, שדרגת משה רבנו היתה למעלה מהדרגה שבה יש צורך לקדושת הארץ. ומשה רבנו היה בחינה של ‘חמה’, וארץ ישראל בחינה של ‘לבנה’, שזה יותר מתאים ליהושע, שאמר ‘פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה’.¹⁷

ולכן משה רבנו שהוריד את התורה לארץ והשגתו בתורה ושייכותו לתורה היו למעלה מכל אדם, לא היה צריך לקדושת ארץ ישראל.¹⁸ ואם הוא היה נכנס, היה מיד מעלה את הכל לדרגה עליונה, ובוודאי שגם ארץ ישראל הייתה משהו אחר, והיה כבר מצב של קץ הימים, היו נכנסים ישר לעולם הבא וכו’. ולא כן היה רצון הקב”ה, ולכן אף ציפה כביכול משה רבנו חיסא, ואף על פי שהיה יכול למנוע את כניסת משה רבנו גם בלי שום חטא מצדו, מכל מקום לא כן הקב”ה מנהיג את עולמו, אלא תמיד הבחירה נשארת ביד האדם.¹⁹

ולא לחנם נקרא דור המדבר ‘דור דעה’ שמשם רבנו הוא מקור הדעה,²⁰ וכל דורו היו מושפעים ממנו ושייכים אליו, וכמו שכתב הנפש החיים על זמן המשכן ובית המקדש, שעיקר תפקיד המקדש היה שכל אחד יעשה את עצמו למקדש, ולכן כל חלקי בית המקדש מכוונים כנגד אברי האדם. כך דור המדבר שהיה בתוכו משה רבנו כולם יכלו במדה מסוימת להידמות לו ולהיות שייכים לדרגתו, וזה דרגה שיותר גבוהה מבית המקדש וארץ ישראל. ולכן באמת כל הדור לא היו ראויים להיכנס לארץ ישראל. וכמבואר בחז”ל, משה רבנו שאל את הקב”ה כשיכנסו לארץ ישראל וכל אחד יהיה עסוק בשדהו וכרמו וכו’, תורה מה תהא עליה, ותשובת הקב”ה היה שיהיה להם זמן בשבתות. ונראה מזה שבצעם דרגת ארץ ישראל יותר נמוכה מהדרגה שזכו לה במדבר, שארץ ישראל יותר שייכת לעולם העשייה, והרוחניות יותר בהסתר.

חשובים של המרגלים

ומעתה יש לבאר שהמרגלים שהיו נשיאי אותו הדור בדרגה רוחנית עצומה, הבינו את כל זה, ובזה יש לפרש את המבואר בזה”ק, שלא רצו להיכנס מפני שראו שבראץ ישראל לא היו נשיאים, שהבינו שלפי שורש נשמתם הם שייכים יותר למציאות של המדבר, ושבראץ ישראל לא יהיו נשיאים, היינו ששם תפקידם הרוחני אינו שייך.

ומה שחז”ל תארו את חטאם באופן החמור הזה, כאילו הכל היה משום גאווה ותאווה כבוד ונשיאות, יש לפרש, שאף על פי שכוונתם הייתה לשם שמים, ולפי החשובות שנתבארו, מכל מקום איזה נקודה של נגיעה אישית גם היה מעורב בה, של רצון לכבוד, ולפי גודל מעלתם התורה תובעת מהם כאילו זה היה כל חצצם.²¹

ולפי המבואר, המרגלים צדקו בהבנתם שהם שייכים למדבר ולא לארץ ישראל, ומכל מקום חטאו בזה

רבינו הגדול מרן ראש הישיבה

שמשום החשובות שלהם הוציאו דבה על הארץ, כדי שכלל ישראל לא יכנס לשם.²² כי אחרי מתן תורה אסור לעשות שום פעולה על פי השגתו וחשובותו, אם היא בניגוד לציווי התורה, וכיון שציווי ה’ היה שיכנסו לארץ ישראל היו מחויבים לעשות כן, אף על פי שהבינו בצדק שיש בזה ירידה רוחנית בשבילים, ושאינו זה מקומם לפי שורש נשמתם, ובזה חטאו ונענשו.²³

“אשר עשה האלקים את האדם ישר”

ואף על פי שהייתה כוונתם לטובה להישאר במצב של קירבה יתירה להקב”ה, מכל מקום זה היה טעות וחטא, כי אפילו האדם הגדול ביותר אינו מסוגל להשיג בשכלו את הדרך להשיג קרבת ה’ ורצון ה’. שאין דרך אחרת אלא לקיים בדיוק את ציווי ה’, וכל נסיון להגיע בדרך אחרת ודאי לא יצלח. ומה שנראה מפשטות הפסוקים גודל וחומרת חטאם, יש לפרש, או שלפי דרגתם, כך התורה דנה בחטאם, או שאף על פי שהכל התחיל בדקות גדולה ובנגיעות קטנות כמו שנתבאר, מכל מקום בסוף על ידי זה הייתה נפילה גדולה עד שהגיעו קרוב למה שמתואר בפשטות הפסוקים.

ועל זה הדברים מתבאר שהיה חטאם כעין חטא אדם הראשון, שפירש הגר”א שנמשך אחר חכמה חיצונית,²⁴ שרצון הקב”ה היה שאדם הראשון ישיג את הכל על ידי הדבקות בחכמה העליונה, שנאמר בפסוק “מה רבו מעשיך ה’ פלם בחכמה עשית” שכל פרטי הטבע יש בהם התגלות של הקב”ה, ויש אין סוף של פרטי החכמה שניתן לגלות, אבל זה דרגה הרבה יותר נמוכה של התגלות, בסוף כל ההשתלשלות דרך כל העולמות. לעומת החכמה העליונה, התורה, שהיא ההתגלות הראשונה. ואדם הראשון חטא בזה שחישש את הדבקות דרך חכמה חיצונית התבוננות בטבע, ולא על ידי להישאר דבוק רק בחכמת התורה, והוא רצה להכניס את הרע בתוכו וכך יוכל לתקן את הרע, הוא חשב שכן יוכל להביא יותר לתיקון.²⁵

אך זה עבודת האדם - להיות ישר בלי חשובות, כדכתיב (קהלת זכט) “אשר עשה האלקים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים”. והן אמת שגם אדם הראשון זה היה הטעות שלו, שניסה להגיע לרצון ה’ לא בדרך שציווה ה’, שהרי היה דבוק בחכמה העליונה, ולא היה צריך להתעסק בחכמת הטבע, אף שגם זה

לפרש על פי הדברים שעיקר הטעם שלא זכו להיכנס, משום שלא היו שייכים לארץ ישראל לפי דרגתם.

19. וכמו שמצינו אצל בלעם, שכוחו היה לכוון את השעה, למצוא את הרגע האחד ביום שהקב”ה זועם, וכל אותם הימים הקב”ה לא זעם כלל. ורואים שאף על פי שבדאי יכל לקחת את הבחירה מבלעם שלא יקלל, הקב”ה בהנהגת העולם השאיר לבלעם את הבחירה לקלל, וכביכול שנה את יחסו לכל העולם כל אותם הימים.

20. ותמיד היה מבאר רבינו בפשיטות שזה ציוף של חכמה ובינה, ש”חכמה” היא היכולת לעשות עם הראש כמו שבניי יכול לעשות עם הידיים, כמו גרזן שאפשר לחתוך בו עצים, אבל ‘דעה’ זה שאדם חי עם זה, שהחכמה היא בפועל, היא ממלאת את כל האדם, ולא רק בכח.

21. והוסיף רבינו שהוא כמו שאמר שמואל הנביא לשאול המלך (שמואל א’ טו), “ותעט עֵל הַשָּׁלָל”, אף על פי שחטא בדקות, שטעה במה שדרש קל וחומר מגללה ערופה, ובת קול אמרה עליו שהוא בחיר ה’, מכל מקום התביעה היא “ותעט עֵל הַשָּׁלָל”, מפני שהייתה איזה תערובת של נקודה שלא לשמה. ובמקו”א הוסיף עוד שלכן גם נראה בחז”ל שיש תביעה על משה רבנו, שהוא גרם את חטא המרגלים על ידי ששלח אותם, “שֶׁלַח לָךְ רֶשֶׁת אֲבֵל

אין חֶקְמָה וְאֵין תְּבִנָּה וְאֵין עֶצָה לִנְלָה ה’!

16. ויש לציון את דברי ה**חיד”א** בספרו **חומת אגן** (נחמיה ח’), על מה דכתיב שם “שעו”: אפשר דאות ה’ רמז לשכינה וארץ ישראל כנגד השכינה, ופני יהושע כפני לבנה רומז לאות ה’, והיה יכול בזכות ארץ ישראל הרומז לאות ה’ והיא בחינתו, לעקור יצה”ר דע”ז, ולא בעצ רחמי. ועי”ז נחבר הבית וכו’ והיה גלות לשכינה כביכול בחינת אות ה’, לכך נחמר משמו אות ה’ ע”כ.

17. וביאר רבינו כי משום כך התורה לא ניתנה בארץ ישראל, ולא נשאר שום קדושה במקום תנחת התורה, משום שהתורה קדושתה העצומה היא מעל כל הגבלות של זמן ומקום. ואילו ארץ ישראל כל עניה היא קדושת מקום, שיש לכל הארץ קדושה, ודרגות על דרגות בתוכה, בית המקדש, קודש, קודש הקדשים, ונבואה בגמרא (כתובות סבב), שבניית המשכן מתחילה היתה צריכה להיות רק בארץ ישראל, ומש שהקדים הקב”ה ליתן את המשכן כבר במדבר היה מרוב אהבתו.

18. והוסיף עוד שכן יש לפרש את המדרש ‘אם משה חטא אחר מה חטא’ שהוא בעצם לא חטא במי מריבה, ואם היה נכנס בדברים עם הקב”ה והיה תובע את שלו היה יכול להיכנס לארץ ישראל, וגדלותו היתה “וַיֵּלֶם אֶחָדָם” שגם כאן קיבל את גזירת המלך בשתיקה. וגם זה יש

אני אני מצווה לך, שכוונתו היתה לטובה, שיעשו מעין קנין על ארץ ישראל כמו שעשה אברהם אבינו, אבל זה פתח פתח שעל ידי זה נתקלקל. וכמו כן, בזה שלקח את הערב רב אתם ממצרים, וכדאיתא בחז”ל על הפסוק “לָךְ רֶדֶךְ פִּי שִׁחַת עֶמְקָה” אלה שאתה לקחת בלי שציוויה, שהערב רב גרמו לקלקול של חטא העגל, שכונת משה רבנו בשני הדברים הייתה לטובה, ולפי גודל מעלתו, ומכל מקום לשאר העם שלא היו בדרגתו היה בזה אפשרות לקלקול.

22. פעם אחת הוסיף רבינו ואמר: ואף על פי שדבריהם על ארץ ישראל היו נכונים על פי הסוד, ואין כאן המקום לפרש יותר...

23. רבינו הרחיב לבאר על פי הג”ל את פירוש המקושש, שפירש **התרגום יונתן בן עוזיאל** שנתכוון לשם שמים, ו**באריז”ל** הוכיח שהיה אדם צדיק וחשוב שהרי שמו מוזכר בתורה אחר כך בפרשת בנות צלפחד. והוא רצה שכל ישראל ישמעו ויראו, שידעו שיש מיתה על החילול שבת, ולכן עשה סתם דבר שלא יבינו אותו, וה**אריז”ל** ביאר בעומק הדברים שכונת אלפחד היה לחזק את כוח המקבל, אבל עדיין לא היו ראויים לזה ורק לעתיד לבא יתחזק כוח המקבל, ואדרבה על ידי מעשיו קלקל הרבה יותר, שכן זה תמיד כשמתעוררים את כוח המקבל באופן שאין ראוי לזה מתעוררים הדינים והכלים נשברים, שאין

בבה ה"דרכי שמואל" זיע"א

חכמה שאנו משבחים 'כולם בחכמה עשית', אבל כשיש את מקור החיים, אז לא נמשכים אחר החכמה התחתונה ש'יגלגלה לידות מות'. ואעפ"י שאדם הראשון קודם החטא, השיג טעמי תורה עד תכליתם, יותר ממשא רבנו, אבל גם חכמה ועצה ותבונה של אדם הראשון לא שייך כנגד ציווי ה', אם זה לא כאשר צוה ה' אז 'היא לא תצלח'.

וגם היום, עם כל העקמומיות, אחר שאדם הראשון לקלקל, עדיין נשאר ישרות. ועל אף העקמומיות הגדולה נשאר "האֱלֹקִים אֶת הָאָדָם לְשֹׁר", והרי אלו דברי הרמב"ם הידוע (סוף הל' שמיטה ויובל) 'ולא שבט לוי בלבד אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעובדו לדעה את ה' והלך ישר כמו שעשה האלוקים' - הרי שגם היום שייך להיות 'ישר כאשר עשאו האלוקים', ויש 'ישרות' שאפשר עוד לעמוד בה.

מלחמת היצר

שלמה המלך אומר "כִּי בְּתַחְבֻּלוֹת תַּעֲשֶׂה לָךְ מִלְחָמָה", והגר"א מבאר שאמנם יש צורך לשמוע דברי מוסר מהחכם. אבל בסופו של דבר כל אחד צריך לנהל בעצמו את המלחמה עם היצר, שרק האדם בעצמו יודע מה חולשתו העיקרית, במה וכיצד הוא יכול וצריך להילחם. שהמלחמה הזאת היא תכלית החיים, וכמו שמבואר ברבינו הגר"א על הפסוק (משלי ד, יג) "כִּי הִיא חַיִּיקָה", כי מה שאדם חי הוא כדי לשבור מה שלב שבר עד הנה אותו המידה, לכן צריך תמיד להתחזק ואם לא יתחזק למה לו חיים, ומי שלא נשאר לו מה לתקן לא ישאירו אותו בחיים... שאין טעם לזה.²⁴ והדרך האחת היא, 'מה יעשה האדם ויחיה ימית את עצמו' אפילו שהוא מבין בשכלו שרק תורה ומצוות הם החיים האמיתיים, מכל מקום הוא מוכרח לעבור שלב שמרגיש כמו מיתה, של עזיבת השקיעה בתאוות החומריות, וכעין זה יש ברפואות הגוף, שלפעמים צריך לעבור ניתוחים וכדו' שמרגיש כאילו ממימים אותו, אף על פי שהוא מבין בשכלו שרק על ידי זה יוכל לחיות, וקו' ברוחניות שהרווח בסוף הוא נצחי וגם הרפואה בטוחה.

לעולם הבחירה ביד האדם, הוא יכול לבחור חיים, או להיפך ח"ו, ולכאורה אפשר לומר גם הפוך - מה יעשה האדם וימות ויחיה את עצמו... דהיינו שיכול

בהם כוח לקבל את זה, ואכמ"ל. ובכל זאת נתבע על זה שלא היה כאשר צוה ה', וצריך שאנחנו נלמד ממה שעשה, שלא עשה סתם דבר שלא יבינו אותו, ובכל זאת נתבע על זה שלא היה כאשר צוה ה'. וכן מה שאמר משה לישראל את דברי ה' שלא יכנסו לארץ, ובכל זאת ניסו לעלות, ו'יַפְסֹלוּ לַעֲלוֹת אֶל רֹאשׁ הָהָר', ומשה אמר להם "לָמָּה זֶה אַתֶּם עֹשִׂים אֵת פִּי ה' וְהִיא לֹא תַצְלַח, כִּי כָל הַחֲשֹׁבוֹת הֵכִי נְכוֹנִים בְּטֵלִים כִּנְגַד צִוְּיוֹ ה'." עיי"ש.

24. כל דברי רבינו הללו בשם הגר"א הם עפ"י דבריו בחכמה מקומות, ותחילת הענין מבואר **באדרת אליהו** (ענין ועני הדעת טוב ורע). 'הדעת טוב ורע', כי ידיעת הטוב ורע היא רע מאד, כי מה שאדם תם יותר הוא יותר מעולה, כמו שאמר הכתוב 'אשרי תמימי דרך', וכן נח יעקב ואיוב נתעלו במדות תמימות, כי לולא דביקות האדם בדברי החומר, היה נפשו דביקה בעיניי ה', ולא היה בוחר בדברים ערבים ומתוקים לפי שעה, כי כל הנעשה לבעל התאווה אחר רוב השתדלות בענין רע, נעשה לתמימי דרך בענין טוב בלי עמל ואון, אבל העליונים שאינם חומריים, אין מזיק להם ידיעת טוב ורע, לכן צוה שאדם יאכל ממנו. וע"ע בתקו"ט (ק"ב). ובאדרת אליהו (ענין ועני הדעת טוב ורע) כתב: פירוש, כשאכל ממנו נתערב רע בטוב יחד גם בעסק המצוה עוסק שלא לשמה, ובאכילה ובמשגל הכל לתאות היצר.

לבחור להשקיע את שכלו וכוחותיו בלחיות את החיים המדומים, חיי חומריות, ואין לך מיתה גדולה מזה רח"ל, וטבע האדם הוא שרוצה לחיות, כשאמר רבי ינאי (עבודה זרה יטב), 'מאן בעי חיי', כולם באו לשמוע, אבל לא כתוב שכולם קיימו את דבריו, שהרי הבחירה ביד האדם איזה סוג של חיים הוא בוחר לעצמו.

ברור לך חלק יפה

זה המוסר הגדול שיש לנו ללמוד מהפרשה, וכמו שכותב החובות הלבבות שכל אחד נתבע לפי השגתו, שכל אחד מחוייב לעשות כל מה שהוא מסוגל. והמסילות ישרים מבאי (סוף פ"ד) את דברי הגמרא 'כל האומר הקב"ה ותרן יוותרו מעוהי', שאף על פי שיש הרבה רחמים, אבל אין ויתור, ולא כמו שהעולם טועים ומרמים את עצמם, שמרגישים שרק צריכים 'לצאת ידי חובה', להגיע לאיזה רמה מסוימת... ואין הדבר כן אלא כל אחד מחוייב להשיג את כל מה שיכול להשיג. וכמו שאמר אחד הגדולים על דברי הגמרא (עירובין יג, ב) 'נח לו לאדם שלא נברא' שגם נוח לו למי שנברא עם פחות חכמה וכשרונות... כי ככל שהאדם יותר חכם ויותר מוכשר נדרש ממנו יותר, וחובתו בשמחה גדולה ואהבה רבה למסור להקב"ה את כל כוחותיו לעשות כל מה שניתן בתורה בתפלה ובכל עבודתו.

סוף דבר, הכל תלוי בחכמה, וכמו שנתבאר הרבה פעמים, ענין החכמה הוא כמה שהאדם חי על פי השכל, שזה הדעת. הקב"ה נתן לכל אחד את השכל שהוא צריך, ופירוש הפסוק "הַחֲכָמָה תַּחֲזִיק בְּעֵלְיָהּ" שהכל תלוי מה הוא עושה עם השכל שלו, למה הוא משתמש בחכמה שלו, כמה שהוא מתבונן, ומנהל את חייו על פי ההתבוננות. ותמיד אני מביא בעניי דברי הרמב"ן שחכמה וקודש הם ענין אחד, ונראה שגם ההפך הוא הנכון דהיינו ש'טפשוש' ו'שומאה' הולכין ביחד, וכתרגום על הפסוק "וּמַלְתֶּם אֶת עֶרְלַת לְבַבְכֶּם" - 'טפשוש לבבון'.

וצריך לחיות כל הזמן על פי החכמה, שזהו גדלות גדולי ישראל בכל הדורות, ולהבדיל מחכמי אומות העולם. **השקצות** וחושן היה 'קצות' כל המעט לעת, הם לא היו חכמים בזמן העיסוק בחכמה בלבד אלא כל הזמן חיו בדרך החכמה.

זה עיקר העבודה 'ברור לך חלק יפה', הכל הוא לטוב לך. רק צריך לדעת שזה לא בא באופן טבעי אלא צריך להפעיל את השכל, להתעורר ולקחת מה שהקב"ה נותן. ואחרי המתנה הגדולה של השבת מתפללים בצאת השבת 'ומדובקים ביראתך', האדם יכול להזדרז ללכת לעסוק בתורה, ויכול גם לבעט בכל המתנה של השבת ולברוח מהרוחניות.²⁵ תמיד הבחירה בידינו, האדם יכול לרדת למטה מדרגת הבנה או לעלות למעלה מהמלאכים, והלואי שנוכח לבחור בחיים, ולהיות חיים כולכם היום.

וע"ע **בנפש החיים** (ש"א פ"ו בהגה"א) שהאריך לבאר את העירוב של רע בטוב. וע"ע **בלש"ן** (הדעה ח"ב דרוש ד ענף כ ס' א): והנה זהו עיקר עומק החטא הגדול הדעת אשר נכשל בו אדם הראשון, כי הכניס את עצמו בתבוסתו הזה, והיה כניסתו לשם שמים כי סמך על רוממות מעלתו, וסבר שיעמוד בזה וינאץ משם בשלום, אבל לא היה כן כפי מה שצוה ה' ונכשל בו, ועי"ז ירד הוא עם העולמות כולם ממדרגתם הרבה מאד, וכו' והרי נתבאר מכו"ז כי עומק החטא דעץ הדעת הוא כמה שנכנס להסתכל ולהתבונן בעיני הקליפות והרע בכל מצאותם וכחותיהם להכיר אותם ולידע אותם, ונכנס בכל פנימיותם מה שהם ואין שהם מראשם עד סופם, והסתכל והתבונן בכל מעשיהם ופעולותיהם ושימושיהם. וכבר אמרנו כי כניסתו בזה היה לשם שמים וכנ"ל מדברי ה'הו"ק פ"ב בא דהיינו אתחיל לברר שם למדע טוב ולמדע רע ולאחדא גרמיה לטוב דא איחר רזא דמהימנותא, ע"כ. והן אמנם שרבינו היה אומר זאת משמיה דהגר"א, שאד"ר נתכונן לש"ש להכיר כוחות הרע ולהכניסם אליו, ואז להתגבר עליהם, לע"ע לא מצאנו כזאת בדברי הגר"א.

25. עיקר רצונו של הקב"ה מכלל ישראל, שיש להתפעל באופן כללי מנפלאות הבריה "קח לָבוֹן מִעֵשֶׂה ה'", אבל ההתעסקות בפרטי החכמה אינה העסק שלנו, אלא עלינו מוטל להגיע

ביאור עונשם של המרגלים
— לא להיכנס לארץ

המגיד מדובנא זיע"א ביאר כי הנה יש להבין מדוע נגזר על המרגלים שלא להכנס לארץ, והרי שבו בתשובה והשם יתברך אמר להם סלחתי. אלא העניין יובן על פי משל לאדם פשוט שעלה לגדולה ונתעשר. כאשר הגיעה בתו לפרקה, בא אליו שדכן אחד והציע לו שתי הצעות, חתן אחד בן עשירים רע מעללים וחסר לב, והחתן השני בן של רב תלמיד חכם גדול מופלג בתורה וביראה. הוסיף השדכן ואמר, אם יבחר בבן העשירים יתחלקו הוצאות החתונה ושאר ההוצאות בין שתי המשפחות, ואם יעדיף להשתדך עם הרב יצטרך הוא לשאת בכל ההוצאות, הואיל ואין באפשרות הרב לשאת בנטל. עיין העשיר בשתי ההצעות ואמר, טוב תתי אותה לבן הרב גם אם יעלה לי הדבר בכסף רב, אך עם זאת ביקש העשיר שהרב יקבל על עצמו להלביש את בנו בגדי חתונה כמשפט אב לבנים, וגם יתן לכלה תכשיט אחד ולא יותר. מששמע הרב את התנאי, סירב לקבלו ועמד על כך שכל ההוצאות יפלו על העשיר.

תשובתו של העשיר לא אחרה לבוא, אם ממאן הרב לקבל את התנאי שלי הנני מעדיף להשתדך עם העשיר ולא עם הרב. מששמע זאת השדכן, דיבר על לב אבי הנערה ושדלו לבל ישתטה לעשות כדבריו, ואכן בסופו של דבר הושפע האיש ונתרצה להשיא בתו לבן הרב על פי כל התנאים שאמר הרב, אך כאן נכונה לא אכזבה מרה, הרב מצידו הודיע כי שוב אינו מוכן להשתדך עמו. מתחילה חשבתי, אמר הרב, שהנך מוקיר תלמידי חכמים, ויודע להעדיף שידוך כזה על פני השתדכות עם אנשים פחותי ערך, אולם משראיתי שעבור תכשיט אחד הנך מעדיף להשתדך עם בן בליעל כפלוני העשיר, אני מבין שאינך מעריך כלל את מעלת התורה ותלמידי החכמים.

אמר המגיד מדובנא; הנמשל הוא: - הוא הדבר במרגלים, אחרי שהוציאו דיבת הארץ, עד שהסכימו כולם ואמרו הלא טוב לנו שוב מצרימה, הוכח כי קדושת ארץ ישראל ומעלתה מזולזלת בעיניהם, עתה התברר למפרע כי מה שביקשו בארץ ישראל אינו אלא לאכול מפריה וכדומה, לזה מסוגלות גם שאר הארצות... ולפיכך נשללה מהם הזכות להכנס לארץ.

לא תתור

אמר פעם המגיד הירושלמי הגה"צ רבי שלום שברדון זצ"ל באחת מדרשותיו: שוחחתי פעם עם אחד מגדולי ישראל ואמר לי, שיש כאן בפרשתינו קל וחומר נורא: ומה בתחילת הפרשה כתוב "וידבר ה' אל משה שלח לך אנשים ויתורו" את ארץ כנען? כלומר, אם רצונכם יש לכם הסכמה - אתם יכולים לתור, והם אכן קיימו את ה"ויתורו" - "ויתורו את ארץ כנען" ועם כל זאת, קרה מה שקרה, נכשלו עד כדי כך ונהפכו לרשעים...

קל וחומר, אם מזהירה אותנו התורה לא לתור - "ולא תתורו" קל וחומר בן בנו של קל וחומר שלא לתור ולקיים את הלאו המפורש בתורה - כי אסור לתור, ה' מזהיר "ולא תתורו!" כיצד לא מפחדים מהתוצאות.

עוד הוסיף ואמר רבי שלום: שמעתי לפרש את הפסוק הנ"ל כך: "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם" - אם ראינו מה שחל ראוי לראות, עזוב, תשליך, ואל תחפש לתור למה, מה ומדוע. אתה כבר "אחרי", אל תתור "אחרי" לבבכם "ואחרי" ראיית העין - לא לחשוב במה שכבר ראינו, לא לעסוק בו, להשליכו, לא לתור עוד "אחרי" עיניכם...

על הרשעים שנענשים בגיהנום, ונותנים להם הממונים עליהם מנוחה בזמן ישראל מתפללים, וגם מקצרים להם את עונשם בגיהנום.

אמירת הקדיש שוברת עולמים חותמות ושלאות חזקות של ברזל וקליפות רעות. בקדושת הקדיש מתגבר כוח הקדושה מאוד ומתעלה כבודו של הקדוש ברוך הוא בכל העולמות ובכל הנמצאים, ואין מי שימנע את התפשטות כבודו, וכשאנו מקדישים את הקב"ה בקדושת הקדיש הוא יתברך זוכר את שמו המוחלל בגוים ואת בניו שהם בגלות, וכפי איך שאנו עונים קדיש בכל כוחנו ומשברים את יצרנו, כך נשבר כוח הקליפה והיצר הרע שהוא חלק מכוחות הטומאה הללו.

קליפות הרע וכוחות הטומאה הם חומות של ברזל המפסיקות בינינו לבין אבינו שבשמיים, לשונו של הס"א הוא לשון תרגום, וקדושת הקדיש הנאמרת בלשון תרגום מכניע את הס"א ומשברת את כוחו ומבטלת את קליפות הטומאה, והיה רץ כמרוצת של הקדוש ברוך הוא בכל העולמות ובכל צדדי הקדושה,

קדיש - מציל מדינה של גהינם

אמירת הקדיש פועלת ומשפיעה הרבה בעולמות העליונים, ובזכות הנחת רוח שהוא עושה לבורא יתברך, הוא פודה גם רשעים גדולים מעונש הגיהנום, האור רזוע (הלכות שבת סימן ג) מביא מעשה שמובא במדרשים: - ברבי עקיבא שראה אדם אחד שהיה ערום ושחור כחם, והיה טוען על ראשו כטעון עשרה טעונים, והיה רץ כמרוצת הסוס. גזר עליו ר' עקיבא והעמידו, ואמר לאותו האיש, למה אתה עושה עבודה קשה כזאת. אם עבד אתה ואדוניך עושה לך כך, אני אפדה אותך מידו, ואם עני אתה, אני מעשיר אותך. אמר לו, בבקשה ממך על תעכבני, שמא ירגזו עלי ואותם הממונים עלי. אמר לו [ר"ע] מה זה ומה מעשיך, אמר לו אותו האיש מת הוא, ובכל יום ויום שולחים אותי לחטוב עצים ושורפים אותי בהם. ואמר לו, בני מה היתה מלאכתך בעולם שבאת ממנו. אמר לו, גבאי המס הייתי והייתי מראשי העם ונושא פנים לעשירים והורג עניים. אמר לו, כלום שמעת מן הממונים עליך אם יש לך תקנה. אמר לו, בבקשה ממך על תעכבני, שמא ירגזו עלי בעלי פורענות, שאותו האיש אין לו תקנה. אלא שמעתי מהם דבר שאינו יכול להיות, שאילמלי היה לו לזה העני בן שהוא עומד בקהל, ואומר ברכו את ה' המבורך, ועונן אחריו 'ברוך ה' המבורך לעולם ועד', או יאמר 'תגדל', ועונים אחריו יהא שמיה רבא מברך מיד מתירים אותו האיש מן הפורענות. ואותו איש לא הניח בן בעולם, ועזב אשתו מעוברת אבל אינו יודע אם תלד זכר מי מלמדו, שאין לאותו האיש אהוב בעולם.

באותה שעה קיבל עליו ר"ע לילך ולחפש אם הוליד בן, כדי שילמדו תורה, ויעמידו לפני הצבור. אמר לו [ר"ע] מה שמך, אמר לו עקיבא. ושם אשתך, אמר לו, שושניבא. ושם קרתך, אמר לו, לודקא. מיד נצטער ר"ע צער גדול והלך ושאל עליו, כיון שבא לאותו מקום שאל עליו, אמרו לו ישתחקו עצמותיו של אותו הרשע. שאל על אשתו, אמרו לו ימחה זכרה מן העולם. שאל על הבן, אמרו הרי ערל הוא, אפילו מצות מילה לא עסקנו. מיד נטלו ר"ע ומלו, והושיבו לפניו, ולא היה מקבל תורה עד שישב עליו ארבעים יום בתענית. יצתה בת קול ואמרה לו, ר' עקיבא לך ולמד לו, הלך ולמדו תורה וקריאת שמע ושמונה עשרה ברכות וברכת המזון, והעמידו לפני הקהל, ואמר ברכו את ה' המבורך וענו הקהל ברוך ה' המבורך לעולם ועד, יתגדל יהא שמיה רבא, - באותה שעה מיד התירו המת מן הפורענות. מיד בא לר"ע בחלום ואמר יהי רצון מלפני ה' שתנוח דעתך בגן עדן שהצלת אותי מדינה של גיהנם. מיד פתח ר"ע ואמר, יהי שמך ה' לעולם ה' זכרך לדור ודור. וכן מצא מורי ה"ר אלעזר מוורמזא דתנא דבי אליהו רבא דקטן האומר יתגדל מציל אביו מן הפורענות.

אין שבח גבוה יותר מ"קדיש" שמגיע עד העולם הגבוה ביותר, ורק עם ישראל שמחיצתם לפנים ממחיצת המלאכים, שנשמתם כוללת את כל העולמות כולם ומוכנים הם לעולם הבא, רק הם ראויים לשבח גדול זה. לשבח ולברך את ה' בכל העולמות וגם לעולם הבא. ומעלת ישראל גדולה מהמלאכים כמו שדרשו במדרש (במד"ר כ"ג, על הפסוק: "כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל א-ל" (במדבר כ"ג), לעתיד לבא יהיה מחיצתן של ישראל לפנים ממחיצות המלאכים, ומלאכי השרת שואלים אותם מה הורה לכם הקב"ה, זהו "כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל א-ל".

וכדי שלא יקנאו בנו המלאכים על ששבח זה אינו ראוי למדרגתם ומסולק מהם, תקנו חז"ל לאומרו בלשון שהוא נבדל מן המלאכים, כמו שהביאו תוספות בברכות דעה שלכך השבח הזה בלשון ארמי, שלא יבינו אותו מלאכי השרת, שאינם מבינים בלשון ארמית, כדי שלא יקטרגו עלינו כשאנו משבחים את שם גדול זה. מפני שאי אפשר למלאכי השרת לשבח שבח שהוא למעלה ממדרגתם. שרק ישראל שהם מזומנים ומוכנים לעולם הבא, יכולין לברך כך 'אמן יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא', עד עולם העליון, הוא עולם הבא.

ומפני ששבח הקדיש הוא 'לעלם ולעלמי עלמיא' הוא משתייך לעולם הבא לעולם הנצח, וגם מי שאין לו זכות קיום בעולם הזה, מפני שנגזר עליו גזר דין של שבעים שנה שהם כל ימי חי האדם בעולם הזה, יש בכוחו לבטל את גזר דינו, ע"י שהוא משבח את הבורא בעולם הנצח, והוא זוכה לקבל חיים חדשים מעולם הנצח.

בעל "ערוך השולחן" כותב שהקדיש הוא שבח גדול ונורא שתקנו אנשי כנסת הגדולה אחרי חורבן בית ראשון. והיא תפילה על חילול שמו יתברך מחורבן בית המקדש, וחורבן ארץ הקודש, ופיזור ישראל בארבע כנפות הארץ. ואנו מתפללים שיתגדל ויתקדש שמו יתברך, כמו שאמר הנביא: "והתגדלתי והתקדשתי, ונודעתי לעיני גוים רבים, וידעו כי אני ה'".

כתבו הקדמונים שיש על כל אות ואות וכל תיבה ותיבה של הקדיש סודות נוראים, מילות הקדיש פועלות בהרבה עולמות גבוהים וקדושים, המשנה ברורה בסימן נו כותב שיש בקדיש שמונה לשונות של שבח כנגד שבעה רקיעים והרקיע שעל גבי ראשי החיות, ובתחלה אומר יתגדל ויתקדש שהם שני לשונות של שבח שהם בס"ה עשרה לשונות של שבח, כנגד עשרת הבריות. והבית יוסף מביא את לשון שבלי הלקט (סימן ח) יש בקדיש עשרה לשונות של שבח אלו הם יתגדל ויתקדש יתברך ויתפאר ויתרומם ויתנשא וישתבח ויתעלה ויתהלל ויתהדר, וי"א שהן כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם.

אמירת הקדיש כוללת את עשרת המאמרות ואת עשרת הדיברות ושמונה רקיעים, ועל ידי שאנו משבחים בשבח גדול הכולל את כל העולמות הקדושים הללו, נוצר מציאות חדשה בעולם גם בזמן החורבן

בקדיש מתגבר כוח הקדושה

הזוהר הקדוש בכמה וכמה מקומות עוסק במעלת הקדיש שגורם לקדש את העולמות כולם, ומכניע את כוחות הטומאה. ובעקבות דבריו נלך ונעסוק בכמה יסודות שלמים אנו מדבריו הקדושים.

המקדשים את שמו של הקב"ה בכל יום ואומרים אמן יהא שמיה רבא מבורך בכל כוחם, הם נמצאים לפני ולפנים בתוך ההיכל הפנימי שבגן עדן התחתון, ואור הבינה שכלול מכל הגוונים מאיר להם.

שלוש פעמים בכל יום כשעם ישראל עונים יהא שמא רבא מבורך הם ממשיכים רחמים מעולם שכולו רחמים, והקב"ה מתמלא רחמים וחס גם

"בנים אתם לה' אלוהיכם" - אבינו מעניק לנו מתנות גדולות, אנו 'עם מיושני עונג', והוא זיכה אותנו באפשרות להללו ב"שבח ביום הללתיך" - לקיים את אשר תקנו לנו אנשי כנה"ג לומר שבע פעמים קדיש בכל יום, לקדש אותו יתברך בשבח גדול ונורא ולהיות שלוחיו להוריד קדושה וברכה ואור בכל העולמות כולם.

בכמה וכמה מקומות בש"ס לימדנו חז"ל את גודל נוראות קדושת ומעלת הקדיש. איתא במסכת שבת (ק"ט), 'אמר רבי יהושע בן לוי, כל העונה אמן יהא שמיה רבא מברך בכל כוחו, קורעין לו גזר דינו, והר"ף והר"ש גורסים 'קורעין לו גזר דינו של שבעים שנה'. ומוסיף רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן; אפילו יש בו שמץ של ע"ז מוחלין לו.

הגמ' בתחילת מסכת ברכות מביאה את הגלוי הגדול שגילה אליהו הנביא לרבי יוסי בגודל ההשפעה שאנו משפיעים כשאנו עונים; יהא שמיה הגדול מבורך. - תחילה מתארת לנו הגמ' את הצער העצום שיש לבורא עולם שבעוונותינו הרבים דינו של חמתו על עצים ואבנים והחריב את בית מקדשו ושרף את היכלו והגלה את בניו לבין אומות העולם. ומאז החורבן נסתמו צינורות השפע ונחסרנו את כל ההשפעות הגדולות והטובות שאבינו שבשמים רוצה להיטיב לנו, שהרי הוא הטוב השלם ובחסדו ברא את עולמו כדי להיטיב לנו את ההטבה השלימה הגדולה ביותר לנצח נצחים. ומגודל כאבו הוא שואג בכל יום כ"ארי" [וגם כדי לעורר אותנו לשוב בתשובה].

ממשיכה הגמרא ומביאה את דברי רבי יוסי שהיה בדרך ונכנס להתפלל בחורבה מחורבות ירושלים [כדי שלא יפריעו לו עוברי דרכים], ואליהו הנביא זכור לטוב שמר לו על הפתח עד שסיים את תפילתו, ושאל אותו איזה קול שמעת בחורבה, ורבי יוסי ענה לו שמעתי בת קול שמנהמת כיונה [ליונה יש רק בת זוג אחת ולכן כשהוא מאבד את בת זוגו צערו נורא, מפני שרק היא מיוחדת לו, כך כביכול ה' יתברך בחר בנו מכל העמים להיות בניו ואנו היחידים המיוחדים רק לו, והוא נוהם מצערו הנורא כשהוא הוצרך להגלות אותנו מעל שולחן ואומרת אוי לבנים שבעוונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגלתי לבין האומות, ואליהו הנביא הוסיף ואמר לו; חייך וחיי ראשך לא שעה זו בלבד אומרת כך, אלא בכל יום ויום שלש פעמים אומרת, כך, לא זו בלבד אלא בשעה ישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונים יהא שמיה הגדול מבורך, הקב"ה מנענע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך, מה לו לאב שהגלה את בניו ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם.

[ויש לציין כי הרבה מהדברים כאן נכתבים בעקבות דברי המהר"ל בכמה מקומות] - הבורא יתברך בטוב ובחוכמתו בחר בעם ישראל שהם יהיו עיקר מציאות העולם, משום כך כאשר הקב"ה שולח אותנו לגלות נוצר קלקול בכל יסודות הבריאה כולה. את הידיעה שתכלית מציאות הבריאה היא עם ישראל, גילה אליהו הנביא לרבי יוסי, שלא כמו שאתה סובר שבאופן חד פעמי השכינה הקדושה מנהמת, אלא שלוש פעמים ביום ערב ובוקר וצהריים, ותלמד מכך שעם ישראל הם עיקר כוונתו של הבורא בעולמו, וכשעם ישראל גולה מעל שולחנו נחשב הדבר כאילו כל המציאות כולה בטילה, וכן כשבית המקדש חרב כל המציאות חסרה ואפילו מלאכי השרת בוכים מגודל הקלקול שיש לעולמות העליונים והתחתונים.

הגמרא במסכת סוטה (מ"ט), מביאה את דברי רבא על המצב הנורא שהעולם נמצא בו מאז החורבן; בכל יום ויום מרובה קללתו משל חבירו שנאמר בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בקר. ומה מקיים את העולם במצב הקשה... אקדושה דיסידרא ואיהא שמיה רבא דאגדתא.